

Kulturmiljöutredning FÖRSKOTTET 2 / HÄGERSTENSÅSEN / STOCKHOLM

2024-02-26 Slutversion

UPPDRAG

Uppdragsnamn: 340477 - Förskottet 2. Detaljplan för bostäder - Antikvariskt stöd
Titel på rapporten: Kulturmiljöutredning - Förskottet 2, Hägerstensåsen, Stockholm
Version: Slutversion
Datum: 2024-02-26

MEDVERKANDE

Beställare: Danderyd Fastighet AB
Kontaktperson: William Liu/Sebastian Porras

Konsult: Tyréns Sverige AB
Uppdragsansvarig: Peter Joseph

Utredare: Jennifer Magnusson

Kvalitetsgranskning: Stina Hagelqvist

ÖVRIGT

Rapport: *Rapporten läses vid utskrift i liggande A3.
Bilder och illustrationer är skapade av Tyréns Sverige AB om inget annat anges.*

Sökväg: O:\STH\340477\DB\InDesign\Text\Rapport_Förskottet 2_justerad version_2025-02-25

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

INNEHÅLL

Inledning.....5

Förutsättningar7

Historik: området.....13

Historik: Planområdet21

Karaktärisering: Området25

Nuläge: Planområdet.....31

Siktlinjer34

Kulturvärden39

Handlingsutrymme40

Källförteckning41

Hägerstensåsens posthus, 1951. Källa: Postmuseum.

Sparbanksvägen
29

POST

INLEDNING

BAKGRUND

Tyréns har på uppdrag av Danderyd Fastighet AB tagit fram en kultur-
miljöutredning inför fortsatt detaljplanearbete av fastigheten Förskottet 2
i stadsdelen Hägerstensåsen, Stockholm. Planförslaget omfattar ett nytt
punkthus på idag obebyggd del av tomt och ombyggnad av befintligt
posthus.

Utredningen omfattar en antikvarisk förundersökning av posthuset och
obebyggd del av fastigheten Förskottet 2 samt en kulturmiljöanalys av
aktuell fastighet och dess närområde inför fortsatt detaljplanering.

Förskottet 2 är blåklassad av Stadsmuseet och besitter därmed synnerligen
höga kulturhistoriska värden. Posthuset utgör en del av Hägerstensåsens
grannskapsenhet och det stadsdelscentrum som började byggas i slutet av
1940-talet.

Vad är en antikvarisk förundersökning?

En antikvarisk förundersökning utgör ett kunskapsunderlag i samband
med bygglovsförfarande eller inför detaljplan, projektering och vid besluts-
fattande enligt Plan- och bygglagen (PBL). Den avser oftast en enskild
byggnad eller fastighet med kulturvärden i en kulturmiljö. I förundersök-
ningen analyseras byggnadens eller fastighetens kulturvärden. Ofta
framhålls särskilt de kulturhistoriska värdena. Utökade metoder för att
analysera de sociala, estetiska eller miljömässiga värdena kan vara
nödvändiga för att förstå värdena till fullo. Värdena kan beskrivas som
värdebärande berättelser där särskilda karaktärsdrag och aspekter lyfts
fram. Beskrivningen kan kompletteras med en tålighets- och känslighets-
analys.

En antikvarisk förundersökning följs ofta av en konsekvensbeskrivning.
Det är en utredning och analys av hur kulturvärdena påverkas och vilka
konsekvenserna blir för området vid en föreslagen ändring av en byggnad
eller ett område.

Vad är en kulturmiljöanalys?

Syftet med en kulturmiljöanalys är att den ska fungera som underlag i
planeringsprocesser och vid projektering. Kulturmiljön är en tillgång i
planeringen och bidrar till en hållbar samhällsutveckling. Kunskap om
samhällets utveckling och de historiska processerna är en förutsättning för
att kunna förstå varför bebyggelsen och landskapet ser ut som det gör idag.
Bärande berättelser identifieras, liksom även de fysiskt avläsbara uttrycken
som återspeglar dem. Genom att belysa vad som är kännetecknande för
en miljö ges underlag för bedömning av områdets möjligheter och begräns-
ningar för förändring. För att förstå hur dessa återspeglas i landskapet och
är väsentliga för att förstå och uppleva miljöns historia och utveckling lyfts
de fram som värdebärande karaktärsdrag.

AVGRÄNSNING

Kulturmiljöutredningen redogör för historik, förändringar, nuläge och kultur-
värden för det aktuella planområdet som omfattar fastigheten Förskottet 2.
Områdets bebyggelseutveckling och kulturvärden beskrivs övergripande,
med fokus på centrumanläggningen och dess närmiljö, för att kunna
placera in planområdet i sitt historiska och befintliga sammanhang. För
aktuell fastighet redovisas även värdebärande delar och karaktärsdrag,
både interiört och exteriört, som behöver beaktas vid framtida ändringar.

TILLVÄGAGÅNGSSÄTT

Föreliggande utredning har utförts av byggnadsantikvarier Jennifer
Magnusson och Peter Joseph på Tyréns Sverige AB. Utredningen bygger
på platsbesök, befintliga kunskaps- och planeringsunderlag, arkivmaterial
och historiskt kartmaterial.

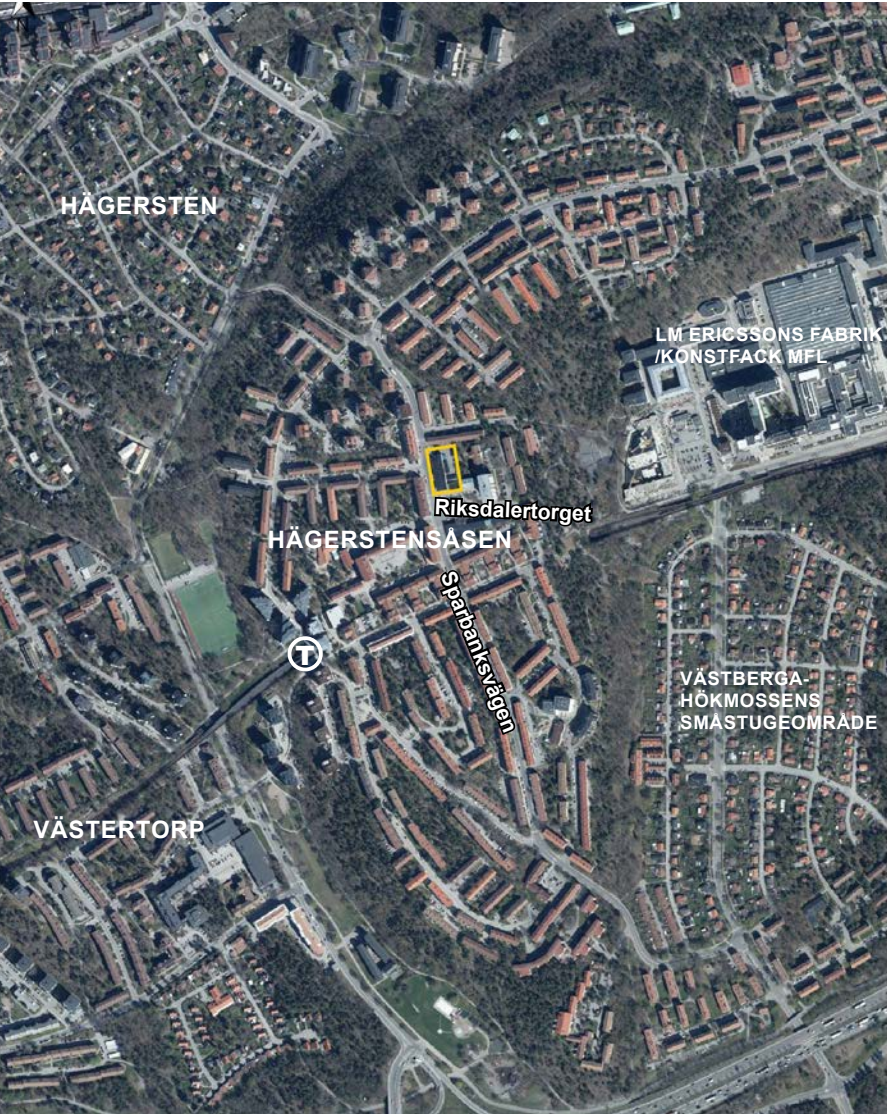
Genom att analysera bebyggelsens egenskaper går det att identifiera vilka
karaktärsdrag och uttryck som bidrar till de kvaliteter och värden som bör
värnas/beaktas vid förändring.

Utredningen innehåller följande huvudmoment:

- Beskrivning av planeringsförutsättningar
- Platsbesök med fotodokumentation (genomfördes 24-01-23 och
24-02-07)
- Beskrivning av områdets historia och bebyggelseutveckling
- Karaktärisering - beskrivning av områdets egenskaper i form av
exempelvis:
 - o Topografi och gröstruktur
 - o Viktiga vyer och visuella samband
 - o Stadsrummets skala och karaktärsbärande egenskaper
 - o Bebyggelsens ålder, byggnadstyp, skala, volymer, placering och
detaljer
- Beskrivning av posthusets byggnadshistorik, värdebärande
karaktärsdrag och detaljer och kulturvärden.
- Redogörelse för handlingsutrymme – begränsningar och möjligheter till
förändring utifrån ett kulturmiljöperspektiv.

Handlingsutrymmet för utvecklingen av fastigheten Förskottet 2 definieras
med utgångspunkt i karaktäriseringen ovan, gällande lagstiftning och med
vägledning av Stockholms översiktsplan (2018) och Stockholms byggnads-
ordning (2020). Bedömningar sorteras och motiveras utifrån begreppen

skala, tid, plats, form och funktion för att harmoniera med verktygslådan
för stadens gestaltning som är en del av byggnadsordningen och
Stockholms arkitekturpolicy (2021). Avsnittet ska därigenom ge vägledning
för hur kulturvärden kan bevaras, integreras och utvecklas i den fortsatta
planeringen av fastigheten samt utifrån gällande lagstiftning.

Karta som redovisar aktuella planområdet (Förskottet 2) i Hägerstensåsen och
omkringliggande stadsdelar/områden. Karta: Lantmäteriet, bearbetad av Tyréns 2024.

METOD FÖR KULTURHISTORISK VÄRDERING

Den kulturhistoriska värderingen tar stöd i Riksantikvarieämbetets (2015) Plattform Kulturhistorisk värdering och urval. I denna definieras begreppet kulturhistoriskt värde som:

de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.

Analysen bygger på frågorna:

- Vilka värden finns?
- Vad återspeglar de?
- Hur kommer de fysiskt till uttryck?
- Vilka möjligheter till kunskap och förståelse ger de?
- Hur relevant är kunskapen?

All fysisk miljö är inte lika värdefull. Kulturhistoriska värden kan i varierande grad tillskrivas enskilda byggnader, anläggningar och fornlämningar såväl som hela miljöer eller stora landskapsavsnitt. RAÄ förklarar vidare: "Enkelt uttryckt kan sägas att ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att utvinna och kommunicera kunskap – desto högre är dess kulturhistoriska värde".

En kulturmiljö kan även värderas utifrån andra aspekter än rent kulturhistoriska. Det kan t.ex. vara estetiska och stadsbildsmässiga värden eller sociala aspekter som handlar om människors personliga relationer till en plats eller att en bekant och historisk miljö bidrar till upplevelse av samhörighet och trygghet.

Den kulturhistoriska värderingen är i sin tur kopplad till lagrum där hänsyn till kulturmiljön är lagstadgad, bl.a. Kulturmiljölagen och Plan- och bygglagen. Plattformen/metoden bidrar till ett förhållningssätt och riktlinjer i arbetet med att definiera, värdera, prioritera och utveckla kulturarvet.

Denna kulturmiljöutredning innefattar de två inledande stegen samt ger råd inför det tredje steget. Steg tre och fyra syftar till att ta ställning till framtida hantering av kulturhistoriska värden.

Olika aspekter av kulturmiljön beskrivs i Riksantikvarieämbetets Plattform kulturhistorisk värdering och urval, 2015. Förutom sociala och estetiska värden, kopplade till det kulturhistoriska värdet, finns det även koppling till ekologiska och ekonomiska värden. Dessa är relaterade värden men innehåller samtidigt också aspekter som ligger utanför det kulturhistoriska värdet såsom estetiska, sociala och ekonomiska faktorer.

A) Beskrivande

I det beskrivande delmomentet sker inventering och beskrivning av de kulturhistoriska värden som återspeglas.

Svarar på frågorna: Vad har hänt? Vad finns? Vad återspeglas?

B) Analyserande

I det analyserande delmomentet görs den egentliga värderingen, vilka värden finns och i vilken hög grad återspeglas de? I analysen studeras vilka möjligheter till kunskap och förståelse platsen/objektet har, hur fullständig den förmedlade bilden blir, samt hur relevant den förmedlade kunskapen är.

Svarar på frågorna: Vilka är värdena? Vilka är de höga värdena?

C) Planerande

I det planerande delmomentet förs en prioritering och planering, med avseende på eventuella hot och förutsättningar för bevarandet och utvecklingen av de kulturhistoriska värdena.

Svarar på frågorna: Vad krävs? Vad är möjligt?

D) Beslutande

I det sista delmomentet beslutande sker val av styrmedel. • regelverk & bestämmelser • finansieringsformer • åtgärder för vård- och utveckling • kommunikationsinsatser samt • metoder för uppföljning och utvärdering.

Svarar på frågorna: Vad ska göras? Hur ska det göras?

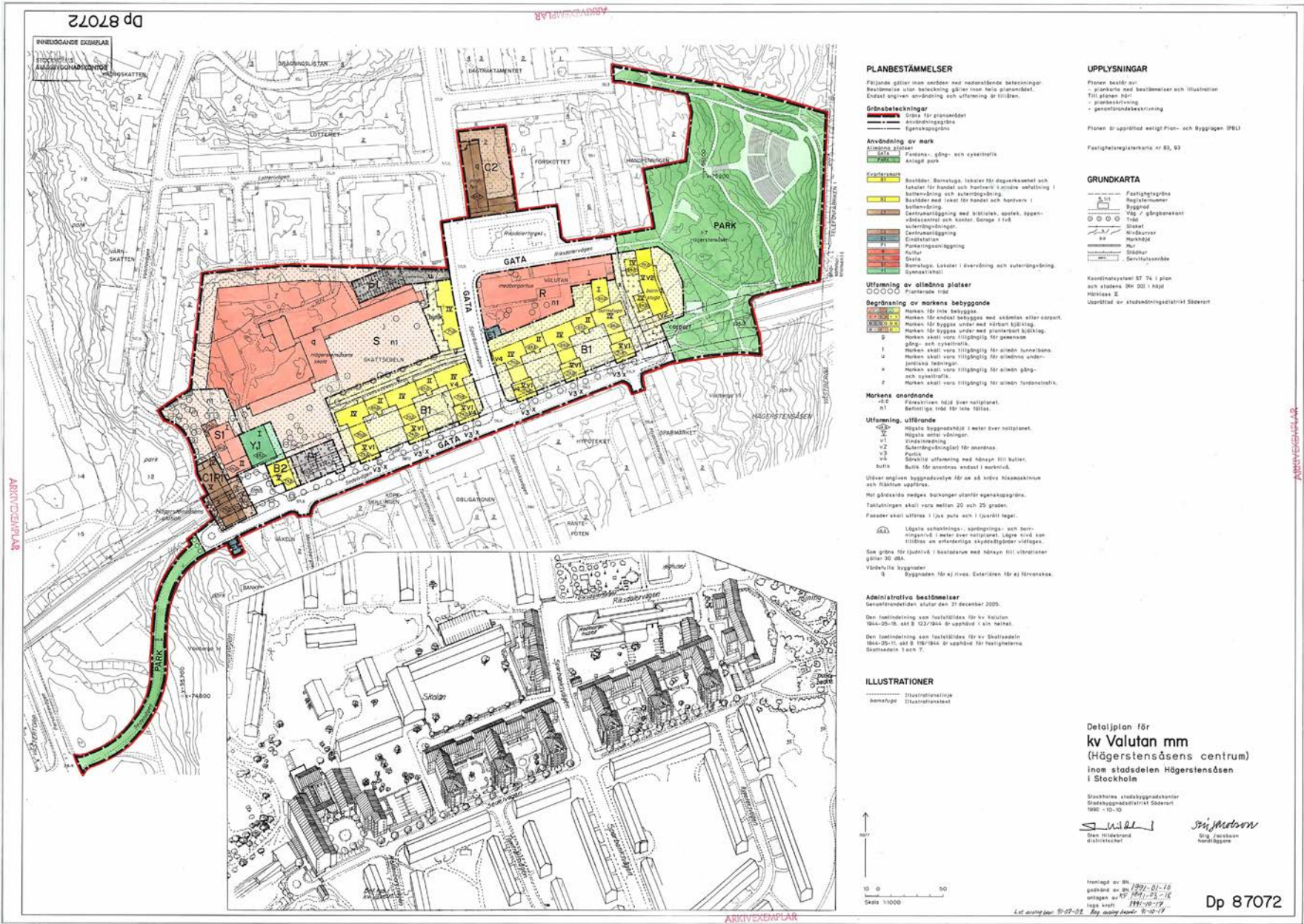
GÄLLANDE DETALJPLAN

Fastigheten Förskottet 2 omfattas av dp 87072, *Detaljplan för kv Valutan mm (Hägerstensåsens centrum) inom stadsdelen Hägerstensåsen i Stockholm*, som vann laga kraft 1990. Planen avsåg stadsförnyelse med kompletteringsbebyggelse längs Sedelvägen. Planen omfattade bl a även en ny gymnastikbyggnad som ersatte den tidigare, en centrumbyggnad samt upprustning av "Teaterparken", Riksdalertorget och Sedelvägen.

Planen medger även skydd av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, med skolans huvudbyggnad och posthuset.

Posthuset inom fastigheten Förskottet 2, skyddas genom bestämmelsen q : "Byggnaden får ej rivas. Exteriören får ej förvanskas."

Förskottet 2 har användningen C2 - *Centrumanläggning* med två våningar som högsta våningsantal. Gården är prickad mark och får ej bebyggas. Närmast torget, mellan Posthuset och grannfastigheten Förskottet 8 finns en byggrätt i två våningar.

AKTUELLA LAGRUM

Plan- och bygglag (2010:900)

Plan- och bygglagen (PBL) reglerar hur mark- och vattenområden används och samt hur markanvändningen skall utvecklas. Lagen fastställer att planläggningen av mark- och vattenområden är en kommunal angelägenhet och ställer krav på att kommunen upprättar en översiktsplan över hela kommunen. Lagen innehåller bestämmelser om bland annat detaljplaner och bygglov.

Planläggning enligt denna lag ska ske med hänsyn till natur- och kulturvärden, andra miljöaspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden. Lagen fastställer att byggnader eller områden som är särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt inte får förvanskas. Dessa kan skyddas av kommunen genom bestämmelser i detaljplan. Skyddet regleras i PBL:s 8 kapitel och de bestämmelser som läggs in i planen är juridiskt bindande.

Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt PBL är även 2 kap. 6 § tillämplig.

PBL 2 kap. Allmänna och enskilda intressen

1 § Vid prövningen av frågor enligt denna lag ska hänsyn tas till både allmänna och enskilda intressen.

3 § Planläggning enligt denna lag ska med hänsyn till natur- och kulturvärden, miljö- och klimataspekter samt mellankommunala och regionala förhållanden främja

1. en ändamålsenlig struktur och en estetiskt tilltalande utformning av bebyggelse, grönområden och kommunikationsleder,

6 § Vid planläggning, i ärenden om bygglov och vid åtgärder avseende byggnader som inte kräver lov enligt denna lag ska bebyggelse och byggnadsverk utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till

1. stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Vid planläggning och i andra ärenden samt vid åtgärder avseende byggnader som inte ingår i ett ärende enligt denna lag ska bebyggelseområdets särskilda historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden skyddas. Ändringar och tillägg i bebyggelsen ska göras varsamt så att befintliga karaktärsdrag respekteras och tillvaratas.

PBL 8 kap. Krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser

Plan- och bygglagens åttonde kapitel reglerar krav på byggnadsverk, byggprodukter, tomter och allmänna platser. Vid en bygglovsprövning omfattas byggnader eller områden som bedöms ha särskilt kulturhistoriskt värde av förbud mot förvanskning av kulturvärden, 8 kap. 13 §. För alla byggnader gäller även varsamhetskrav och särskilda krav vid underhåll enligt 8 kap. 17 § och 14 §.

Förbud mot förvanskning

13 § En byggnad som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas.

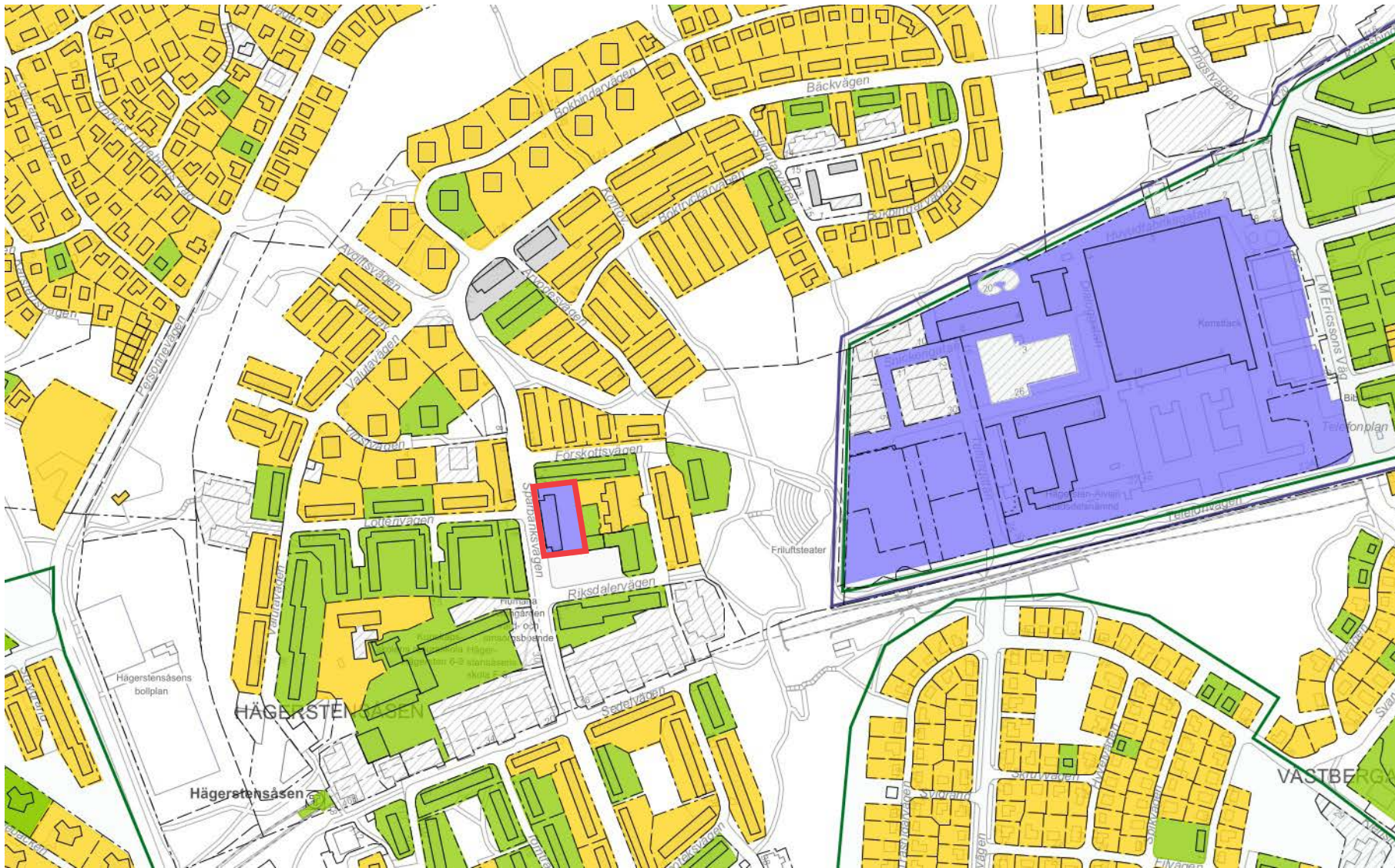
Enligt 13 § 1 st. p.4 ska förvanskningsförbudet även tillämpas på bebyggelseområden.

Underhåll och varsamhet

14 § Ett byggnadsverk ska hållas i vårdat skick och underhållas så att dess utformning och de tekniska egenskaper som avses i 4 § i huvudsak bevaras. Underhållet ska anpassas till omgivningens karaktär och byggnadsverkets värde från historisk, kulturhistorisk, miljömässig och konstnärlig synpunkt.

Om byggnadsverket är särskilt värdefullt från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt, ska det underhållas så att de särskilda värdena bevaras.

17 § Ändring av en byggnad och flyttning av en byggnad ska utföras varsamt så att man tar hänsyn till byggnadens karaktärsdrag och tar till vara byggnadens tekniska, historiska, kulturhistoriska, miljömässiga och konstnärliga värden.

Utsnitt från Stadsmuseets klassificeringskarta med Förskottet 2 markerad med röd linje.

Kulturhistorisk klassificering

Vid bedömning av bygglov och åtgärder enligt Plan- och Bygglagen har Stockholms stad antagit en klassificeringskarta med kulörmarkeringar för byggnader av olika kulturhistoriskt värde. Klassificeringen som utförs av Stadsmuseet är ett kunskapsunderlag utan rättsligt bindande verkan.

De tre klasser som stadsmuseet använder sig av är:

- Blå** - Fastighet med bebyggelse av synnerligen högt kulturhistoriskt värde.
- Grön** - Fastighet med bebyggelse som är särskilt värdefull från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt.
- Gult** - Fastighet med bebyggelse av positiv betydelse för stadsbilden och/eller av visst kulturhistoriskt värde.

Fastighet markerad med grått går inte att hänföra till någon av ovanstående kategorier. Det finns även fastigheter som är streckmarkerade vilket betyder att de ännu inte är klassificerade, alternativt att fastigheten är obebyggd. Fastigheter som inte är klassificerade kan alltså ha stora kulturhistoriska värden som stadsmuseet ännu inte tagit ställning till.

Fastigheten Förskottet 2 är blåklassad. Runt om finns flera grönklassade byggnader, däribland höghuset och det f d daghemmet (Förskottet 8) och Medborgarhuset (Valutan 8). Posthuset inom Förskottet 2 är den enda blåklassade byggnaden inom stadsdelen Hagerstensåsen. Nedanför åsen i öster ligger LM-Ericssons industrianläggning och LM-staden som är en utpekad värdefull bebyggelsemiljö och ett riksintresse för kulturmiljövården.

Kulturmiljölag (1988:950)

Kulturmiljölagen (KML) reglerar skydd av värdefulla byggnader (byggnadsminnen), fornfynd, kyrkliga kulturminnen, vissa kulturföremål och fornlämningar.

I dagsläget finns inga kända lämningar registrerade i kulturmiljöregistret (KMR) inom planområdet. Inga byggnadsminnen eller kyrkliga kulturminnen finns heller inom planområdet eller i dess närhet.

Miljöbalk (1998:808)

Miljöbalken (MB) syftar till att främja en hållbar utveckling som innebär att nuvarande och kommande generationer tillförsäkras en hälsosam och god miljö. I de allmänna hänsynsreglerna beskrivs vilka krav som ställs på en verksamhetsutövare för att förhindra skador på miljön.

Riksintressen för kulturmiljövården regleras genom MB. Aktuellt planområde ligger inte inom område av riksintresse för kulturmiljövården. Nedanför åsen finns riksintresset *LM-Ericssons industrianläggning och LM-staden i Midsommarkransen* [AB 114].

VÄGLEDANDE DOKUMENT

Konsekvenser bedöms med utgångspunkt från PBL och med vägledning av Stockholms översiktsplan (2018), byggnadsordning (2020) och stadens arkitekturpolicy (2021).

Översiktsplan

Stockholms stads översiktsplan Stockholm växer antogs 2018. Stockholms stad framhåller att bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.

Enligt översiktsplanen har Hägerstensåsen vissa möjligheter till stadsutveckling genom komplettering av bebyggelse vid stråk, gator och torg. Fastigheten Förskottet 2 ligger längs Sparbanksvägen, en gata som enligt översiktsplanen föreslås omvandlas till en stadsgata av lokal karaktär. Förskottet 2 angränsar till Riksdalsertertorget som är markerat i översiktsplanen som en viktig mötesplats.

ARKITEKTUR I ÖVERSIKTSPLANEN

I avsnittet Arkitektur och gestaltning anges bland annat följande riktlinjer i ÖP:

- Varje byggprojekt ska bidra till att stärka upplevelsen av Stockholm som helhet och förbättra den gemensamma stadsmiljön för medborgare och besökare. Det ska bidra positivt till omgivande stadsdel och samspela med sin närmiljö.
- Genom att bygga och planera framåt med utgångspunkt i Stockholms goda stadslivskvaliteter, kulturmiljöer och skönhetsvärden ska stadens identitet stärkas och utvecklas.
- Stockholms karaktär skapas genom stadsdelarnas och byggnadernas unika prägel. När staden växer är det viktigt att ta stöd i dessa kvaliteter vid tillägg och omvandlingar. Nya byggnader, till- och påbyggnader ska på ett medvetet sätt beakta och utveckla stadsdelens särart, förhållandet till topografi, platsens utblickar samt kopplingar mot vattnet och de gröna rummen.
- Stor vikt läggs vid varje projekts nytta för allmänna intressen. Dess funktioner och kvaliteter ska bidra till ett attraktivare stadsrum. Viktiga utgångspunkter är trygghet, jämställdhet och att offentliga rum är tillgängliga för alla oavsett ålder, kön och funktionsnedsättning.
- Offentliga rum ska planeras så att de blir attraktiva och inbjuder fler att stanna och delta i ett aktivt stadsliv. Stadens rum ska vara flexibla och robusta så att de fungerar under olika årstider, över dygnet och till vardags och evenemang.
- Nya gröna kvaliteter behöver beaktas i både nya och befintliga miljöer så att balans mellan bebyggelse och grönska åstadkoms.
- Nya byggnader ska gestaltas så att de bidrar till aktivitet och upplevelse av mänsklig närvaro i staden. Bottenvåningar som tillåter olika verksamheter och bidrar med öppenhet ger stadsrummen ökad trygghet och mångfald.
- Fasader och tak bör genom sin utformning bidra till stadens liv. Arkitekturen i Stockholm ska utformas med god proportionering, medveten färgsättning och god dagsljushantering.

KULTURMILJÖ I ÖVERSIKTSPLANEN

Under rubriken Kulturmiljö i en växande stad redogör Stockholms stad för hur kulturmiljöer ska tas tillvara i utvecklingen av staden. Relevant i detta fall är bland annat:

- Bebyggelse som är kulturhistoriskt värdefull och har betydelse för stads- och landskapsbilden ska ses som en resurs i stadsutvecklingen.
- Att väva samman ny bebyggelse med befintliga värden är angeläget i stadsbyggandet. Nya tillägg i stadsväven ska uttrycka ett medvetet förhållningssätt till kulturmiljöns värden.
- Stadsbyggandet ska ta sin utgångspunkt i kunskap om stadsdelarnas olika karaktär, hur de samspelar med landskapets förutsättningar, deras olika stadsplanemönster och hustyper.
- Ett medvetet förhållningssätt till befintliga kvaliteter är därför en förutsättning vid tillägg och omvandlingar.
- Kulturmiljöns värden ska fortlöpande identifieras, säkerställas, tas omhand och utvecklas.
- Ny bebyggelse, ändringar och tillägg i befintliga miljöer ska utföras omsorgsfullt, med konsekventa karaktärsdrag och genomarbetade detaljer grundade på en gedigen analys. Vid mindre kompletteringar och ändringar ska hänsyn tas till omgivande stadsbyggnadskaraktär. Ett formulerat förhållningssätt behövs till befintlig bebyggelsens skala, placering, proportioner, byggnadsmaterial och färgsättning.
- Ändringar och renoveringar av enskilda byggnader ska utgå från kunskap om befintlig kulturmiljö. Ändringar ska göras medvetet så att karaktärsdrag tas tillvara och utvecklas. Ett förhållningssätt som förstärker kulturvärdena kan innebära en anpassning till den befintliga karaktären eller ett mer samtida uttryck
- Grönska, parker och naturområden ska utvecklas så att kulturvärden tas tillvara samtidigt som nya estetiska och sociala värden tillförs.

Stockholms byggnadsordning

Stockholms byggnadsordning, är ett kunskapsunderlag som syftar till att förtydliga helhetsbilden av staden och stärka förståelsen för Stockholms landskap, bebyggelse och olika karaktärer.

Utgångspunkter i byggnadsordningen när Stockholm utvecklas är:

- Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet.
- Det byggda ska ta stöd i kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov.
- Det byggda ska utformas med stöd i kunskap om den specifika platsen.
- Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd i kunskap om Stockholms karaktär samt kunna beskrivas som idé.
- Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden hållbara kvaliteter med människan som utgångspunkt.

Byggnadsordningen innehåller beskrivningar av Stockholms huvudsakliga stadsbyggnadskaraktärer. Hägerstensåsen karakteriseras som **Grannskapsenhet** tillsammans med *Blackeberg, Årsta, Västertorp, Solberga, Björkhagen, Kärrtorp, del av Svedmyra, Bagarmossen, Gubbängen och Hökarängen*. Grannskapsenheter karkatäriseras av bl a gator och bebyggelse som anpassats till terrängen, inslag av sparad natur, grönska och närhet till rekreation, gemensamma bostadsgårdar dit entréerna ofta är orienterade, öppningar i kvarteren för inblickar och centrumanläggning nära spårvägsstationerna, ofta accentuerad med ett högt hus.

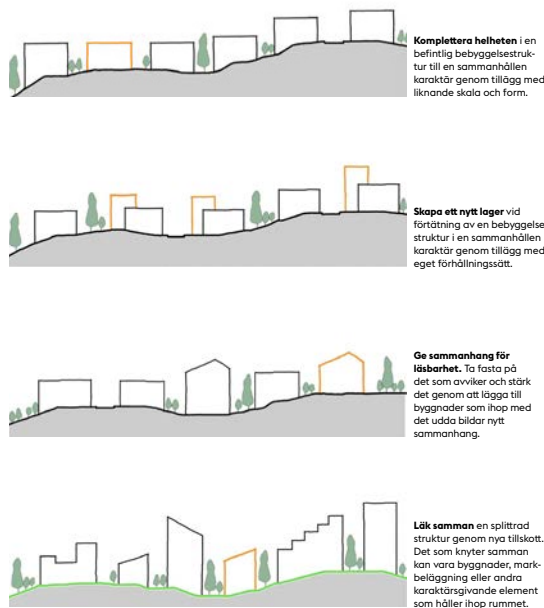
I vägledningen för Grannskapsenheter anges att:

GRANNSKAPSENHETER

- Utveckla grannskapsenheter med utgångspunkt ur de centrala parkstråken, dalgångarna, den karakteristiska parkutformningen, de gemensamma bostadsgårdarna samt gatornas och byggnadernas anpassning till terrängen.
- Utforma nya byggnader inom befintlig struktur utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar och närliggande bebyggelse. Utforma grupper av nya hus utifrån en sammanhållen gestaltningsidé.
- Utforma kompletteringsbebyggelse i anslutning till grannskapsenheter utifrån ett helhetsperspektiv. Beakta närliggande bebyggelse.
- Utveckla lokala centrum och centrala stråk genom att komplettera med ny bebyggelse och verksamhetslokaler där så är möjligt. Undvik omvandling av lokaler till bostäder.
- Ta tillvara och utveckla den gröna karaktären med förgårdsmark i gaturummet samt den bostadsnära naturmarken med bergsformationer och vegetation. Undvik parkeringsytor på förgårdsmark och bostadsgårdar.
- Utgå från de ursprungliga husens volym, proportioner och takformer vid ombyggnader och renoveringar. Ta tillvara eller återskapa karaktärsskapande material, kulörer, byggnadsdelar och detaljer i så stor utsträckning som möjligt.

De vägledande dokumenten Stockholms Byggnadsordning och Stockholms Arkitekturpolicy.

> Urklipp från Stockholms arkitekturpolicy med exempel på olika förhållningssätt till skala vid nya tillägg.

Stockholms arkitekturpolicy

Stockholms arkitekturpolicy bidrar tillsammans med bland annat Stockholms byggnadsordning med kunskap, strategier och arbetssätt till stöd för stadens gestaltning.

I Arkitekturpolicyn presenteras olika byggstenar:

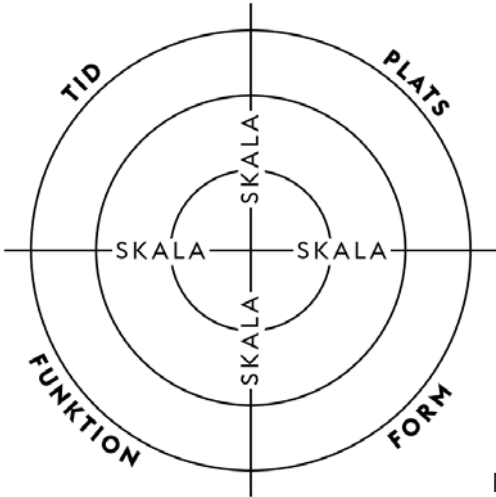
”Stadens varierande topografi och landskap bildar tillsammans med byggstenarna en helhet som formar Stockholms karaktär.”

Stadens byggstenar kan bland annat vara täthet, rytm, grammatik, offentliga och interiöra rum, grönska, gaturummets och byggnadernas proportioner, taklandskap och byggnadens möte med gatan, tillskapande av kvalitet, förhållningssätt vid tillägg och att över- in- eller underordna sig det befintliga m fl.

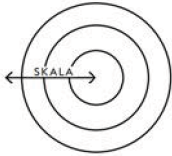
Verktyg för stadens gestaltning, presenterat på nästkommande sida, är en del av tillvägagångssättet för att genom gestaltning förbättra stadsmiljön.

Verktyg för stadens gestaltning

Verktyg för stadens gestaltning är ett stöd för att formulera projekts innehåll och verkan för att skapa ökad förståelse, samsyn och gemensam målbild. Inom verktygets teman, tid-plats-form-funktion, ställs frågor i relation till stadens och projektens olika skalor.

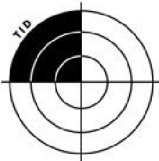

Figur: Verktyg för stadens gestaltning.

SKALA

Stadens rum och bebyggelse ska utvecklas i relation till alla skalor, från detalj till staden som helhet. I stadsbyggnadsprojekt behövs förståelse för stadens alla skalor. Projektet ska gestaltas i relation till stadslandskapet, stadsbyggnadskaraktärerna, närliggande bebyggelse samt de specifika egenskaperna i den lokala miljön. Den arkitektoniska idén ska genomsyra byggnadernas alla skalor, från relationen till stadslandskapet, byggnaders volymhantering, till fasadkomposition, material, kulör och detaljer.

TID

Det byggda ska ta stöd av kunskap om historien, spegla samtiden och planeras för framtida behov. Genom att väga in ett tidsperspektiv skapas en större förståelse för hur tid präglar staden. Kunskap om hur staden växt fram, och ett medvetet förhållningssätt till hur vi bygger och gestaltar staden idag, utgör en grund för hur samtida projekt kommer att verka över tid och bidra till framtidens Stockholm.

- Hur förhåller sig projektet till Stockholms historiska utveckling?
- Hur formas projektet av vår samtid, regler, ekonomi, miljö och arkitektoniska ideal?
- Hur kommer projektet åldras och fungera för framtida behov?

PLATS

Det byggda ska utformas med stöd av kunskap om den specifika platsen och om Stockholms karaktärsdrag. Genom kunskap om Stockholms stadslandskap skapas en förståelse för relationen mellan natur och bebyggelse och hur denna bidrar till stadens unika karaktär. Stockholms bebyggelse är avläsbar som helhet i siluetter och vyer, men också som en mångfald av karaktärsfulla stadsdelar. När staden utvecklas och förnyas behövs ett tydligt förhållningssätt till topografi, befintlig stadsbyggnadsstruktur och bebyggelse. Det krävs även en medveten hållning till stadens rum, gator, torg, parker, naturmark och vattnet.

- Vilken betydelse har projektet i stadens siluett?
- Hur förhåller sig projektet till stadslandskapet och omgivande stadsbyggnadskaraktärer?
- Hur förhåller sig projektet till omgivande bebyggelse och stadsrum?

FORM

Arkitekturen ska uttrycka sin samtid, utvecklas med stöd av Stockholms karaktär och kunna beskrivas som idé. En arkitektonisk idé formulerar intentionen med gestaltningen av ett stadsrum, landskapsrum eller en byggnad – de värden som skapas och de förhållningssätt som bidrar till omgivningen. Arkitekturen ska oavsett om den inordnar sig eller kontrasterar med omgivande bebyggelse ha en tydlig roll i den samlade kompositionen. Idén ska beskriva hur rumsliga relationer och typologi tillsammans utgör en medveten helhet utifrån de skalor den upplevs i.

FUNKTION

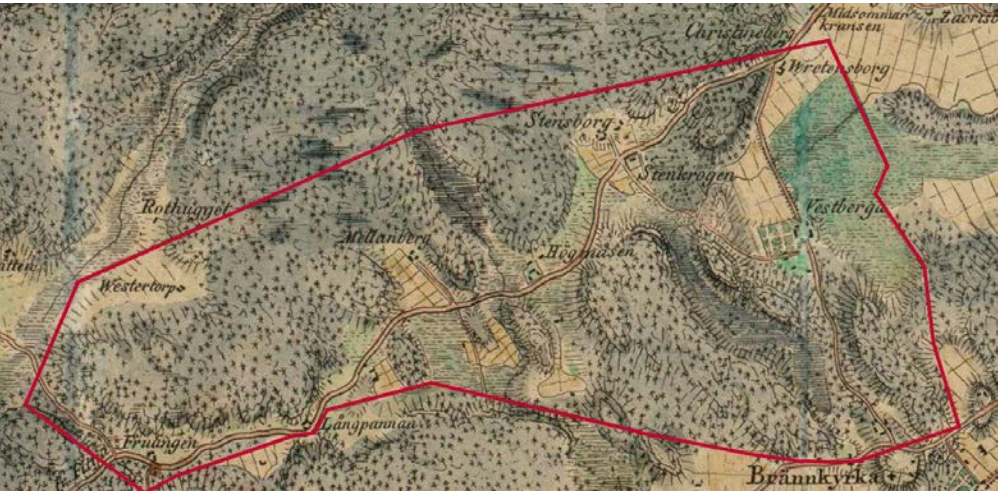
Det byggda ska användas som verktyg för att bidra till att lösa samhällets långsiktiga behov och tillföra staden kvaliteter med människan som utgångspunkt. Rätt funktion på rätt plats kan förbättra flöden och rörelsemönster samt skapa nya miljöer där funktionen bidrar till helhetsupplevelsen med ökade stadskvaliteter som resultat.

- Hur bidrar projektet till att öka Stockholms stadskvaliteter med människan som utgångspunkt?
- Hur bidrar funktionen till omgivande bebyggelse och stadsrum?
- Hur utformas bebyggelsen och stadsrummen i förhållande till dess funktioner och innehåll?

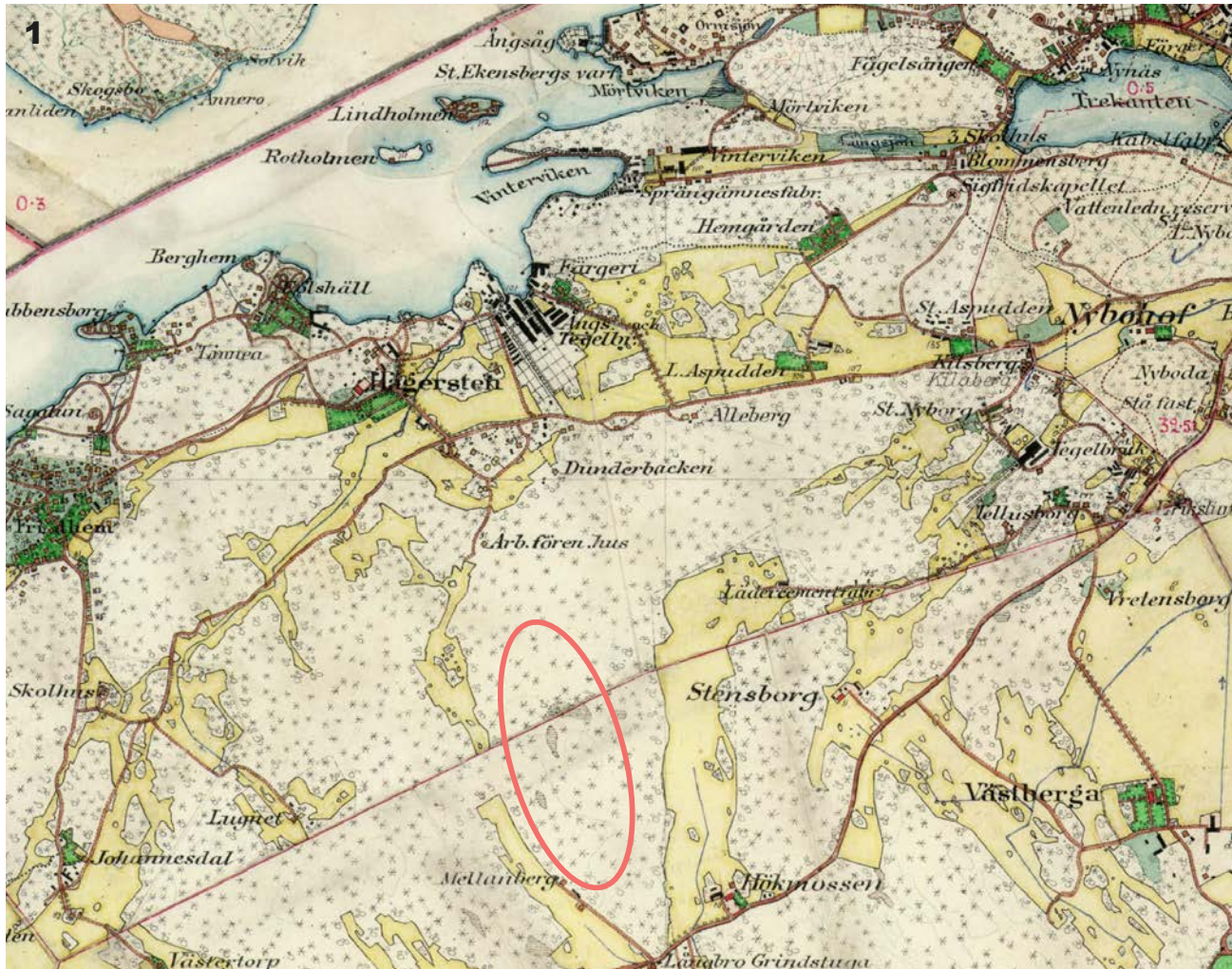
HÄGERSTENSÅSEN

Fram till 1930-talet var åsen en obebyggd och skogbeksld höjd, vars norra del hörde till Hägerstens gårds marker och södra delen till Västberga gård. Hägerstens gård ägare var sedan 1894 Olsson & Rosenlund handelsbolag som kom att utveckla området vid Mälarens strand till ett industriområde med bland annat ångsåg, hyvleri, snickeri, tegelbruk och ett mindre båtvarv. Mälarhöjdens villaområde som började byggas ut kring den här tiden, då under namnet Fridhems villastad, byggdes med trä och tegel från dessa industrier.

Västberga gårds egendom såldes 1916 av den dåvarande ägaren, familjen Sparre, till Fastighets AB Västberga som några år senare styckade av egendomen för främst bostads- och industriändamål. Den kvarvarande delen av Västberga gård som inkluderade den södra delen av åsen, köptes upp av staden 1935. Mellanberg och Hökmossen, som ursprungligen var torp under Västberga gård, låg strax nedanför åsen. Hökmossens mangårdsbyggnad finns kvar än idag men Mellanbergs gård fick i början av 1960-talet ge plats för det nya Hägerstensbadet.

Stor karta: Översiktskarta över Stockholm med omgivningarna från 1817. Utanför staden är boställen som torp och byar synliga. Gul markering visar det ungefärliga läget för Hägerstensåsen, här en skogbeksld höjdrygg som hör till Hägerstens gårds (blå markering) samt Västberga gårds (lila markering) marker. Torpen Mellanberg och Hökmossen ligger strax nedanför åsen (röd markering) Källa: Kartan finns i Stockholms stadsarkiv. Den mindre kartan till vänster redovisar ungefärliga gränser för Västberga gårds marker på samma kartunderlag.

1. Häradsekonomska kartan från 1900-talets inledande år med Hägerstensåsens ungefärliga läge markerat med röd ring. Nära strandkanten vid Hägersten finns nu det industriområde som firman Olsson & Rosenlund utvecklade. Källa: Lantmäteriet.
2. Flygbild över Hägerstens sågverk och tegelbruk år 1930. Källa: SSM
3. Flygbild över Mälärhöjdens villaområde och skola, tidigt 1900-tal. Foto: Oscar Bladh. Källa: SSM
4. Entré till Olsson & Rosenlunds brädgård i Hägerstenshamnen, år 1947. Källa: SSM

Planläggningen

På initiativ av firma Olsson & Rosenlund planlades åsens nordligaste del år 1937. Byggnadsarbetet kom igång 1939 men skulle mattas av med anledning av kriget och färdigställdes därför först efter kriget. Resterande av åsens norra del planlades 1944. 1944 års stadsplan omfattade förutom flerfamiljshus och villor, även en mindre centrumanläggning med serviceinrättningar, skola och gemensamhetslokaler. I enlighet med tidens idéer om grannskapsenheter ville man nu samla de centrala funktionerna, istället för att sprida ut mindre butiker i området.

Åsens södra delar, som vid det här laget ägdes av staden, planlades 1946, med nästan uteslutande smalthus i liknande tappning som de redan befintliga lamellhusen i stadsdelen.

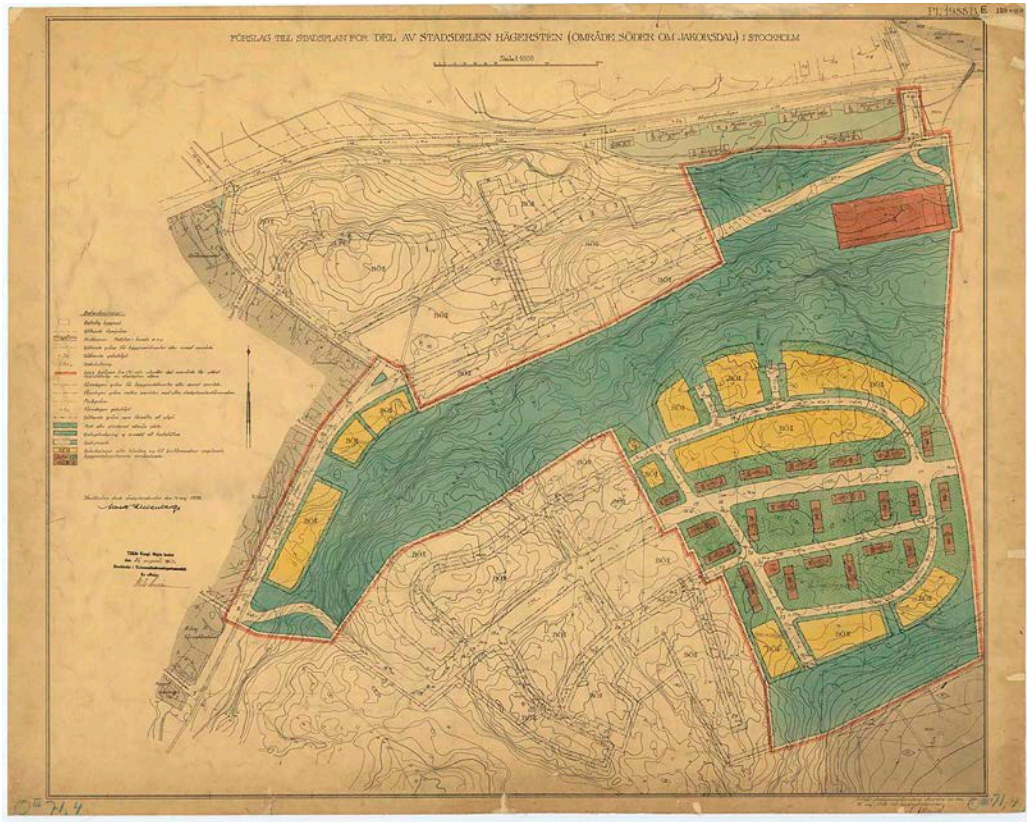
Längst i norr byggdes framförallt punkthus i sex våningar, placerade på åsens högsta punkt. I norr byggdes även ett mindre område med individuellt utformade villor. I övrigt skulle bebyggelsen domineras av *smalthus*, det vill säga smala friliggande lamellhus i tre våningar med genomgående lägenheter, en hustyp som introducerades på 1930-talet, och en effekt av funktionalismens ideal om ljus och luft. Andelen smålägenheter i Hägerstensåsen skulle bli hög och många av de inflyttade skulle arbeta på det närliggande LM Ericssons fabrik som stod färdig 1940.

Bebyggelsen anpassades tidsenligt efter topografins nivåskillnader men placeringen varierade efter som idealen förändrades. Den första utbyggnadsfasen i slutet av 1930-talet var mer linjär i sin struktur och tydligt orienterade mot gatan medan man på 1940-talet övergick i en mer rumsbildande, men samtidigt öppen struktur där sammankopplade huskroppar lades runt halvslutna gårdsrum.

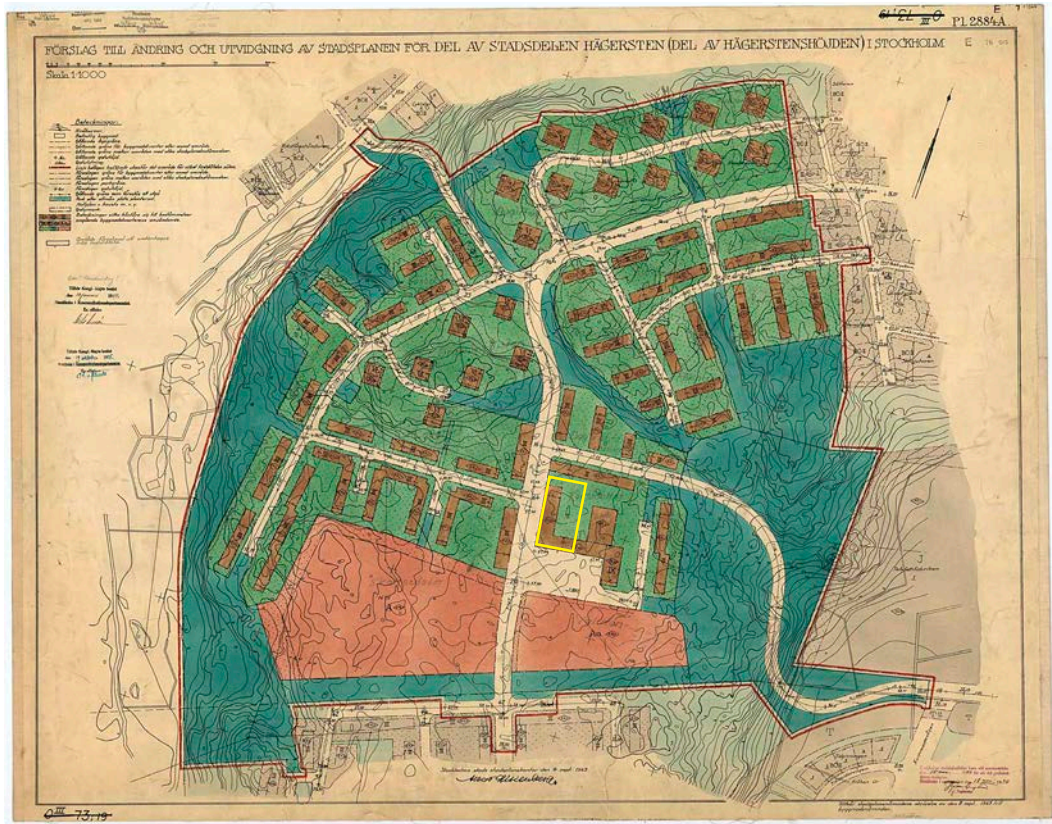

Villor i Hägersten med Hägerstensåsens punkthus i fonden. Källa: SSM

1938: Villor och lamellhus i norr

1944: Punkthus, lamellhus och stadsdelscentrum (Olsson & Rosenlund)

1946: Lamellhus i söder (Staden)

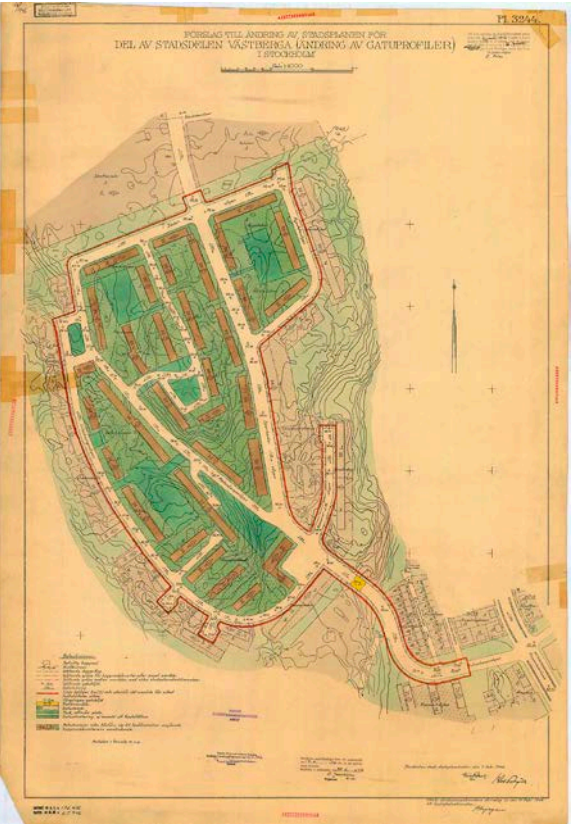
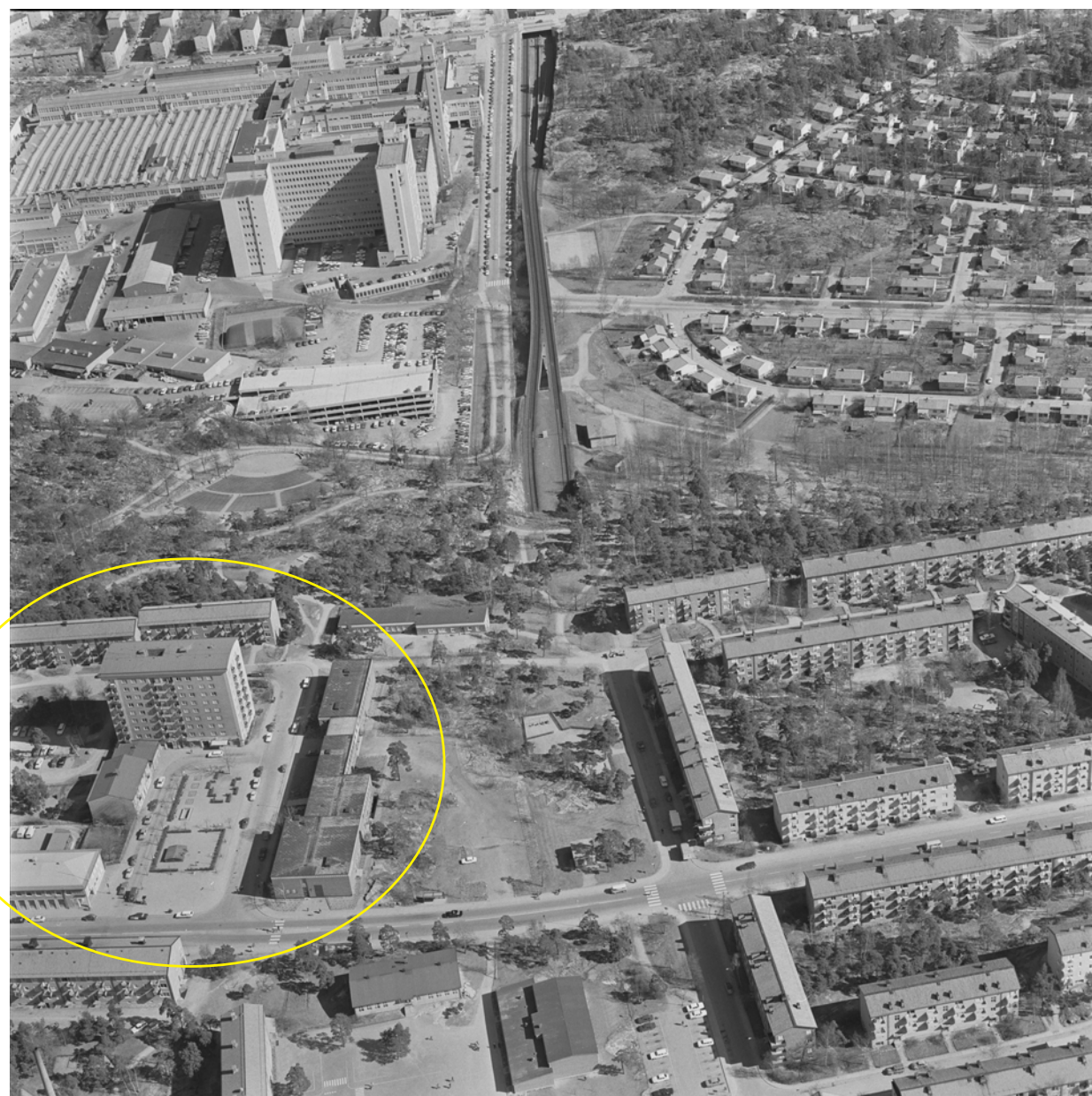

Bild 1-3: Terräng- och naturanpassade lamellhus i Hägerstensåsen, fotograferat 1949. Källa: SSM. Bild 4: Bussolycka vid korsningen Sparbanksvägen-Mellanbergsvägen. En buss har kört in i en kiosk. 1955. Foto: Ehnemark, Jan. Svenska Dagbladet. Källa: SSM

På sluttningarna runt om åsen sparades ett band av vegetation som tydligt åtskilde stadsdelen från de omkringliggande områdena.

Stadsplanen och merparten av husen i norra delen ritades av arkitektkontoret Ancker-Gate-Lindgren. I söder var Edvin Engström på Stockholm stads Fastighetskontor den arkitekt som ritade flest hus, men även namnkunniga arkitekter som Archibald Frid, Björn Hedvall och Sture Frölén ritade några av husen. Husen i Hägerstensåsen utformades tidsenligt med röda tegelfasader eller puts, i synnerhet spritputs i en jordnära färgskala, i gula, gröna och röda nyanser.

Hägerstensåsens skola invigdes i mitten av 1940-talet men byggdes ut under 1950- och 60-talet. Det var på flera sätt en typisk folkhemsskola i rött tegel ritad av Paul Hedquist som i linje med tidens stadsplaneringsideal lades intill centrumanläggningen, centralt i stadsdelen.

Redan på 1910-talet fanns spårväg mellan Mälarhöjden-Liljeholmen, vilken kallades Södra Förstadsbanan. 1911 öppnade spårvägslinje till Tellusborg respektive Midsommarkransen. 1938 förlängdes Tellusborgslinjen (Linje 17T) till Telefonplan och 1946 till Hägerstensåsen och på 1950-talet vidare till Västertorp och Fruängen. Till Hägerstensåsen gick spåren delvis i tunnel och utan vägkorsningar, så kallad Premetro, vars spår var förberett för tunnelbana med T-baneperronger i mitten och på sidorna kortare spårvagnsperronger. Tunnelbanestationen Hägerstensåsen invigdes 1964.

Förtätningar i stadsdelen

Under 1980- och 1990-talet förtätades stadsdelen bl a med nya flerbostadshus på tidigare parkeringsplatser och grönytor längs Sedelvägen. I anslutning till tunnelbanestationen vid åsens sluttning, byggdes 2017 flera nya bostadshus i 6-8 våningar, tegelklädda punkthus varav tre i triangelform. Strax norr om aktuellt planområde invigdes Sparbanksvägen 2022, ett nytt punkthus i nio våningar med vita släta fasader i anslutning till det äldre punkthuskvarteret.

1984 byggdes ett nytt flerbostadshus i anslutning till det höga centrumhuset åt nordväst och på tidigare parkeringsyta.

I sydöstra delen av stadsdelen, på tidigare naturmark med gångstråk i sluttningen ner åt Hökmossens småstugeområde, har två nya lamellhus i tegel och ett mer storskaligt flerbostadshus samt en förskola tillkommit på 2010-talet. För den nya bebyggelsen förlängdes Kamrerarvägen åt norr.

Stor bild till vänster: Flygbild över Hägerstensåsen och Telefonplan med LM Ericssons fabrik och tunnelbanespåret. Till höger Hökmossens egnahemsområde. Till vänster Hägerstensåsens centrum med höghuset, torg, posthus och medborgarhus. 1973. Källa: SSM

GRANSKAPSPLANERING OCH NYA FÖRSTÄDER I STOCKHOLM

Tunnelbanans utbyggnad i Stockholm skapade förutsättningar för att anlägga nya stadsdelar i stor skala med nya planeringsideal. 1940- och 1950-talens expansion av staden inspirerades av engelska planeringsideal där funktionalismens idéer om luftig bebyggelse med goda ljusförhållanden, blandades med sekelskiftets trädgårdsideal där arbetsplatser och social service integrerades bland bostäderna i mindre enheter. Idealen var att forma den demokratiska medborgaren och främja social gemenskap. I Sverige kom detta att kallas grannskapsplanering.

Bostadsbyggandet var under krigsåren återhållsam och staden låg efter med nästan en hel årsproduktion samtidigt som hushållsbildningen varit intensivare än vanligt. Bostadsbristen i efterkrigstidens Stockholm var därför alarmerande och affischer med det varnande budskapet "Sök er ej till Stockholm" sattes upp vid järnvägsstationerna runt om i landet.

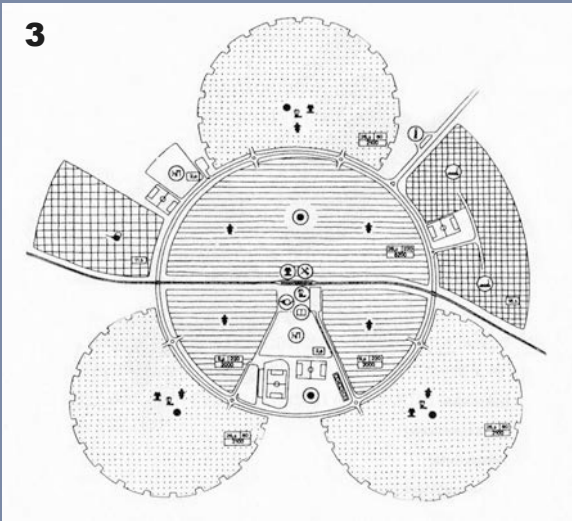
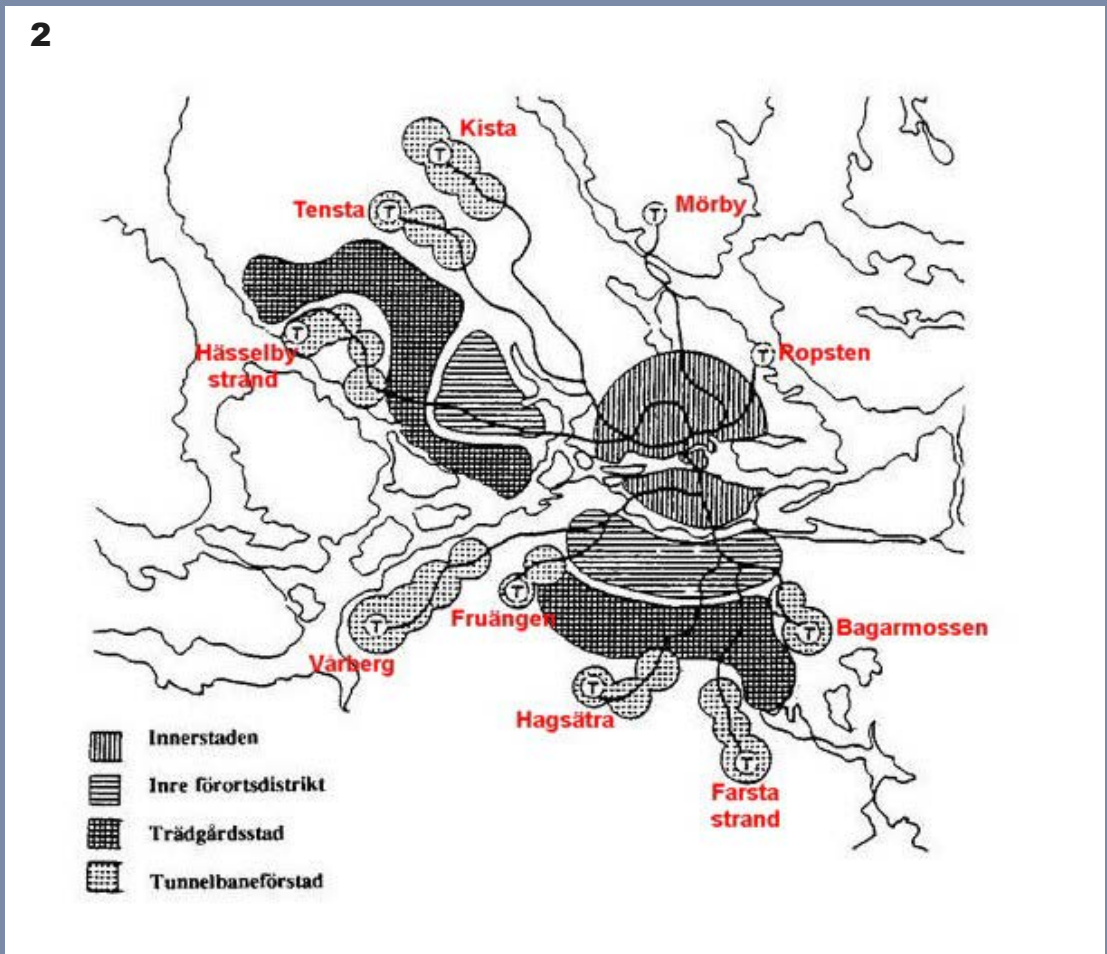
Upprättande av en generalplan för Stockholm hade varit på tal redan tidigt 1900-tal men krigsårens resursbrist var en påskyndande faktor. 1944 fattades beslut om att upprätta en generalplan med syfte att tillgodose att stadens mark utnyttjades på bästa sätt och att nya trafikleder byggdes. Yngve Larsson, dåvarande borgarråd, kontaktade Sven Markelius, chef för byggnadsstyrelsens utredningsbyrå. Tillsammans med civilingenjören Sven Lundberg och Carl Fredrik Ahlberg från Göteborgs stadsplanekontor och under ledning av Markelius togs generalplansprogrammet fram med titeln "Det Framtida Stockholm" (1945).

Frågor som rörde social differentiering var centrala och diskuterades med då moderna termer som integration och segregation.

Stor inspiration till de framväxande tunnelbanestäderna kom framförallt från England där självförsörjande New Towns, innehöll allt för dagliga livet . Förutom arbetsplatser fanns butiker, skola, kyrka och närhet till natur och grönska. I Sverige kom det framförallt att handla om mindre närförorter, men när Vällingby byggdes ut på 1950-talet förlades arbetsplatser och storcentrum hit, det var det närmaste vi kom en New Town.

De efterkrigstida förorterna utrustades med en centralt belägen skola och centrumanläggning med olika serviceinrättningar; butiker, postkontor, daghem, konditori, bibliotek, biograf och gemensamhetslokaler är exempel på några som kunde finnas. Community centers eller som den svenska översättningen löd, Medborgarhus, var ett trendbegrepp som introducerades i mitten av 1940-talet i Sverige. Medborgarhuset var ett slags allaktivitetshus öppet alltid och för alla och skulle bli kärnan i de nya stadsdelscentran som planerades vid tiden och skulle ersätta Folkets hus som den sociala mötesplatsen men i en friare form.

Karaktäristiskt för de nya förorterna var det höga bostadshuset med butikslokaler i bottenvåningen som accentuerade stadsdelens centrum och tunnelbanans läge och skulle även bidra till identitet och igenkänning.

Från vänster, övre rad: 1. Affisch från 1946 som vittnar om den omfattande bostadsbristen i Stockholm vid tiden. 2. Karta från generalplanen för Stockholm 1952 med planerade tunnelbaneförstäder. Stationernas namn är tillagda senare. 3. Schemaskiss ur generalplanen för Stockholm, 1952. I mitten finns centrumfunktionerna och till höger arbetsplatser och tunnelbanan som går tvärs genom stadsdelen. 4. Promemorian "Det framtida Stockholm" (1945) utgjorde grunden för stadens planering efter andra världskriget. Författad av Sven Markelius m.fl på Stockholms stadsplanekontor. 5. Flygbild över Bandhagens centrum, ett exempel på tunnelbaneförstad från 1950-talet präglad av tidens grannskapssideal och disponering av funktioner.

Centrumanläggningen

Hägerstensåsen och Årsta hör till de första stadsdelarna i Stockholm och i hela landet som planerades efter idén om grannskapsenheter Hägerstensåsens centrumanläggning utgjordes av ett nio våningar höghus efter ritningar av Ancker-Gate-Lindegren, med bostäder och lokaler i bottenvåningen. I gavellokalen låg ursprungligen ett bageri med servering. I vinkel åt väster uppfördes, samtidigt med höghuset, en lägre byggnad för garage och intill en tvåvåningsbyggnad som skulle rymma daghem och lekskola.

Till centrumanläggningen hörde även ett postkontor och medborgarhus belägna på var sida om Riksdalertorget. Den rektangulära torgplatsen belades med betongplattor och gestaltades med planteringar, träd och bänkar i tidstypiskt geometriskt formspråk. På torget fanns även en mosaikklädd vattenskulptur.

Medborgarhuset planerades samtidigt som centrumanläggningen i övrigt men kunde invigas först 1957 på grund av svårigheter med finansiering från staden. Arkitekten var Bengt Gate som 1949 tillsammans med Olsson & Rosenlunds direktör Fritz Eriksson, tillika Medborgarhusets förenings ordförande, reste till London för att studera andra Community

Flygbild över stadsdelens centrum år 1973 med Riksdalertorget och höghuset i mitten, posthuset till vänster och Medborgarhuset till höger. Källa: SSM.

centers. Byggnaden fick utvändigt konstnärlig utsmyckning av Arne Jones, i form av en relief i betong ovanför portiken. Utemiljön gestaltades av Erik Glemme, från Stockholms stads gatukontor och parkavdelning. Medborgarhuset hade två delar, en del ämnad för vuxna som rymde samlingssal, sällskapsrum, café, hobbyrum, och en för ungdomar med en salong för barnteater bland annat.

Till stadsdelscentrat kan även de två bostadslängorna på andra sidan Sparbanksvägen med lokaler i bottenvåningarna, räknas in. Här fanns bl a en Konsum, specieributik och en brödbutik.

Riksdalertorget 1953. Barn samlade kring den nya fontänen. Källa: SSM.

Vy mot Sparbanksvägen 1948 med bostadslänga som rymde brödbutik och Konsum i bottenvåningen. Foto: Sune Sundahl. Källa: SSM.

Riksdalertorget med höghuset och lågdel med garage och daghem ritat av arkitektfirman Ancker-Gate-Lindegren. Tidigt 1950-tal. Källa: SSM.

Det precis färdigställda Medborgarhuset år 1957. Källa: SSM.

POSTHUSBYGGANDET KRING 1900-TALETS MITT

I och med 1800-talets industrialisering ökade efterfrågan kraftigt på dåvarande postverkets tjänster. Från 505 fasta postanstalter, dvs postkontor, postexpeditioner och poststationer, år 1870 hade antalet ökat närmast explosionsartat till hela 4165 år 1940. Exakt hur många av dessa som var självständiga postkontor i eget posthus som helt drevs av postverkets anställda är dock osäkert. Det kan däremot konstateras att mellan tidsspannet 1920-1950 var antalet posthus som uppfördes rekordhög och 1949 nådde antalet postanstalter av olika slag sin absoluta pik med 4383 st. De nya posthusen sågs sannolikt som en viktig komponent i välfärdsstatens utbyggnad vid sidan om bibliotek, simhallar och skolor, både ett uttryck för modernitet och en allt mer central del i samhället.

Mellan 1939-45 uppfördes nya posthus på följande orter: Borgholm, Borås, Enköping, Helsingborg, Majorna i Göteborg, Karlskrona, Kristinehamn, Råda, Sandviken, Växjö och Östersund och snart skulle även Arvika, Huskvarna, Kalmar, Karlstad, Köping, Skellefteå och Sala få nya posthus. I Stockholm stod Postens nya bangårdskontor vid Klara Sjö färdig 1946 (idag rivet) och i Bromma, Hägersten och Johanneshov planerades för flera nya postkontor. Huvudpostkontoren för respektive postort, de så kallade "ettorna" betecknades med just en 1a, Stockholm 1, Johanneshov 1, Hägersten 1 osv.

Posthusen eller postanstalterna som uppfördes under de här åren, inte sällan ritade av Lars-Erik Lallerstedt och i mångt och mycket enhetliga till

Posthus Skellefteå, 1953. L-E Lallerstedt. Källa: Digitalt museum.

både utformning och i material, även i kassahallarna kunde man se ett mönster. Samtidigt gavs utrymme för lokala variationer och förhållandena på den specifika platsen. Posthusen blev nu mer rejäla och slutna och den mer strama 30-talsfunktionalism fick precis som i bostadsbyggandet ge plats för varmare texturer där tegel och grövre, eller på olika sätt bearbetad puts, blev en vanligare syn.

Postverkets dåvarande intendantsavdelnings chef Josef Andréé, berättar om de höga krav som ställdes på det moderna postkontoret. De många olika uppgifterna som ett posthus rymde behövde fungera utan några arbetsfördröjande hinder, helst genom löpande band-princip med uttänkt rörelsescheman för maximalt nyttjad tid och utrymme. Man kan se det som att posthusen byggdes inifrån och ut snarare än tvärt om.

På det föredrag Lars-Erik Lallerstedt höll vid Nordiska postmötet 1951 behövde det moderna postkontoret hantera följande uppgifter:

1. Utväxling av brevfrändelser (brev, kort- brev, brevkort, korsband, och i förbindelse med vissa förekommande länder småpaket)
2. Paket
3. Postanvisningar (vanliga och telegram postanvisningar)
4. Inkassering
5. Tidningsabonnemang
6. Postgirorörelse (girering, in- och utbetalningskort, inbetalningstelegram)
7. Sparbanksrörelse (postsparbank)
8. Försäljning av statsstämplar (stämpel- märken)
9. Uppbörd av skatt samt förmedling av vissa periodiska utbetalningar
10. Försäljning av nordiska postreskreditiv
11. Assurans
12. Rekommendation
13. Postförskott
14. Utbetalning av folkpensioner
15. Utbetalning av barnbidrag
16. Försäljning av radiolicenser
17. Försäljning av Svenska Statens spar obligationer
18. Inlösen av räntekuponger för Svenska Statens försvarslån
19. I viss utsträckning mottagande av röst- sedlar vid val till riksdagens andra kammare och vid kommunala val
20. Viss speciell upplysningsverksamhet, så som utländska posttaxor, vissa slags resor och godsbefordran

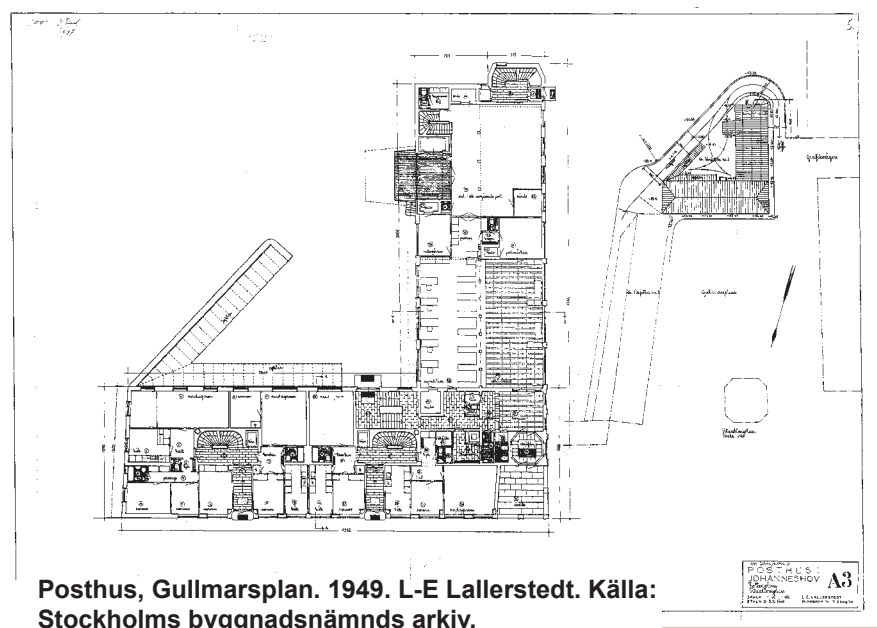

T.v. Postkontor Stockholm 27, 1961.
T.h. Affisch, Postverket, 1948. Källa: Postmuseum, Digitalt museum

Funktionen var det centrala och inga onödiga utsvävningar gavs plats för. Istället valdes materialen med stor betänksamhet – beständiga utan några direkta underhållsbehov. "ty den som köper dyrt köper billigt". Det snålades därför inte med mer exklusiva material som marmor, kalksten och ädla träslag i interiören, inte minst i den publika kassahallen.

Med införandet av Statens Konstråd och den statliga finansieringsprincipen En-procentregeln år 1937, skulle allt fler offentliga miljöer smyckas med olika typer av byggnadsanknuten konst. I Hägerstensåsen fick konstnären Egon Möller-Nielsens beridna postiljon i mosaik pryda fasaden och Sundsvall 1 smyckades utvändigt med mosaiken "Folkvimmel" av Nils Wedel och invändigt av en väggmålning av Esaia Thorén och Sune Fogde. I Östersund 1 skulle kassahallen prydas av Lennart Rohdes glaserade tegel "paket i långa banor".

Efter 1949 skulle posthusbyggandet minska väsentligt, framförallt under 1960-talet då postens funktioner sakta med säkert började rationaliseras och automatiseras. Ett stort antal av de mindre posthusen försvann nu, framförallt på landsbygden, vilka skulle ersattes av brevbärare som istället delade ut post via bil.

Posthus, Gullmarsplan. 1949. L-E Lallerstedt. Källa: Stockholms byggnadsnämnds arkiv.

Postkontoret Bromma 1, Brommaplan, 1948.

Kassahall, posthus i Sundsvall. 1955.

Kassahall, posthus i Sundsvall. 1955.

Posthus i Borås, glaset sningar med postens emblem i entré. 1962.

Posthus i Bromma. Allmänhetens avdelning. I fönsten dör till postmästarens tjänsterum.

Posthus i Kalmar, kassahall med expeditiondiskar. 1951.

Posthus i Skellefteå, kassahall. 1953.

Samtliga fotografier är tagna av Sune Sundahl och hämtade på ArkDes via Digitalt museum.

POSTKONTORET HÄGERSTEN 1

Hägerstensåsens postkontor byggdes 1948-50 på uppdrag av Kungliga generalpoststyrelsen och var huvudpostkontor för postorten Hägersten, därav benämningen Hägersten 1. Andra postkontor som hörde till Hägerstens postort var bland andra Aspudden, Axelsberg, Fruängen, Kristalltorget i Solberga.

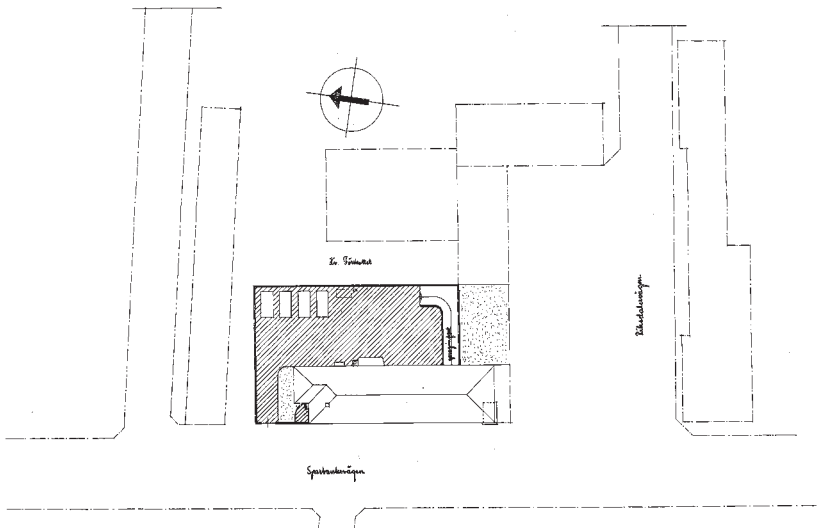
För ritningarna stod posthusarkitekten Lars-Erik Lallerstedt som utformade en långsträckt volym i två våningar och källare. Fasaderna putsades, sannolikt i en ljus brunaktig spritputs. Det valmade sadeltaket täcktes med plåt. Fönstren i trä utfördes i ett par olika varianter. Övre våningen med pivotfönster i en luft och bottenvåningen med tvåluftsfönster indelade i två och tre rutor.

Allmänhetens utrymme markerades med fönsteromfattningar av räfflad Ölandskalksten runt fönster med T-post. Vid personalmatsalen på södra gaveln fanns stora, tätt placerade fönsterpartier likt perspektivfönster med en dekorativ smidesbehållare för blomlådor. Fönstren till allmänhetens utrymme var, av äldre fotografier att döma, trärena eller betsade och inte täckmålade som idag. Samma fotografier vittnar om att övriga fönster var ljusare och sannolikt täckmålade till skillnad från de nyss nämnda.

Den allmänna postentrén, belägen på södra gaveln i hörnet mot Sparbanksvägen-Riksdalertorget, markerades av en hörnpelare och på långsidans fasad en utsmyckning i mosaik föreställande en hornblåsande postiljon på häst av den svensk-danske skulptören Egon Möller-Nielsen.

Förutom utsmyckningen vid entrén var fasaden tidsenligt avskalad med endast få dekorativa inslag, hit hör en profilerad takfot och fönsteromfattningarna i kalksten.

I byggnaden rymdes den sedvanliga postala verksamheten i form av kassaexpedition, paket och brevsortering och kontor samt en bostad för postmästaren. I södra delen, med entré från gaveln och bakom dubbla vindfång, var allmänhetens avdelning med kassaexpeditionen. Här var golv och väggar klädda i kolmårdsmarmor och i taket satt ljudabsorberande undertaksplattor i trä med infälld belysning samt perforering och slitsar för värme och ljud. Både fönster och radiatorskydd var i ädelträ. I en reklam-broschyr av L-E Lallerstedt påpekades även att expeditionsdisken hade en frontskiva av marchalite (en sorts plastlaminat) med fältindelande lister av rostfritt stål.

Förskottet 2, situationsplan. 1948, L-E Lallerstedt. SBK.

Allmänhetens avdelning, postkontoret Hägersten 1. Foto: 1951, Postmuseum.

Liten bild: Invigning postkontoret Hägersensåsen. Foto: Tore Burnäs. 31 januari 1950. SSM. Stor bild: Posthuset i Hägerstensåsen. I bakgrunden syns höghuset och daghemmets gavel. Foto: 1951, Sune Sundahl. ArkDes, Digitalt museum.

Den norra gaveln i bottenvåningen rymde bostad om 3 rum o kök för postmästaren. Övan bostaden låg personalmatsalen med sina stora fönsterpartier. I bottenvåningen fanns även expeditionen för ankommande och angående post med anslutande lastintag. Utöver det redovisar nybyggnadsritningen flera mindre valv, arkivrum, kontorsrum för postmästaren, kapprum och ett mindre lunchrum. I hörnet mot torget, intill den allmänna entrén, var ytterligare en ingång ämnad för personalen.

Övervåningen rymde, utöver personalmatsalen, en brevbararexpedition och anslutande rum för sortering och uppackning.

Källarvåningen utrustades med garage åt öster med infart från gården på baksidan. I källaren rymdes även förrådsutrymmen, tvätttrum, skyddsrum

och pann-/pumprum samt ett större reservrum för hantering av paket och post i juletid. Pannrummet var uppdelat i två våningar, med entresolplan omgärdat med räcke och en ståltrappa som ledde till en nedre nivå.

Byggnaden utrustades med totalt tre trappor, varav ett större och ett mindre trapphus, samt en intern trappa i postmästarens bostad. Vid lastintaget fanns en hiss.

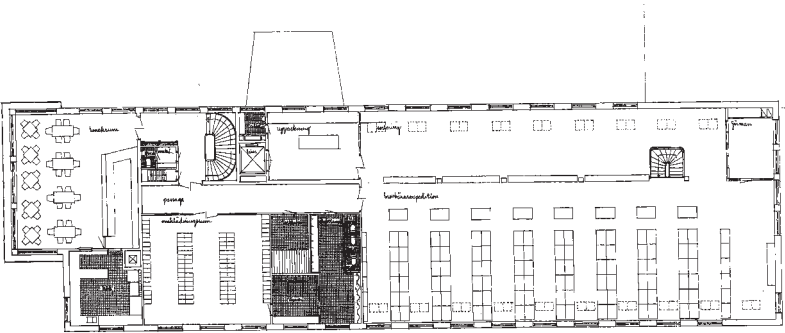
Baksidan av posthuset upptogs av en lastgård med parkering för cyklar och postbilar. Marken täcktes av smågatsten i bågmönster. Åt öster låg garageinfarten och mot torget en inhägnad grönyta som också hörde till Postens fastighet. Ursprungligen var grönytan omgärdad av ett lågt smidesräcke och äldre fotografier och flygbilder visar att här även funnits två eller flera något större träd.

Posthuset - förändringar

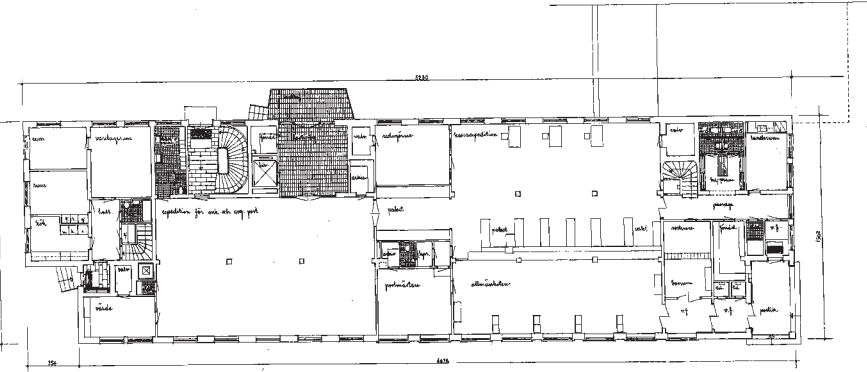
1973-75 byggdes postmästarbostaden om till kontor och vissa ändringar gjordes i planlösning i övriga lokalen. Ändringar gjordes även av ventilationen. Utvändigt tillkom ett nytt skärmtak som ersatte det befintliga skärmtaket ovanför lastbryggan. Arkitekt var Nordiska hus.

På 1990-talet tillkom rampen vid hörnentrén. Vid samma tid byggdes ett fläktrum på taket och en utvändig utrymningstrappa tillkom på baksidan. Ändringar gjordes även i planlösningen.

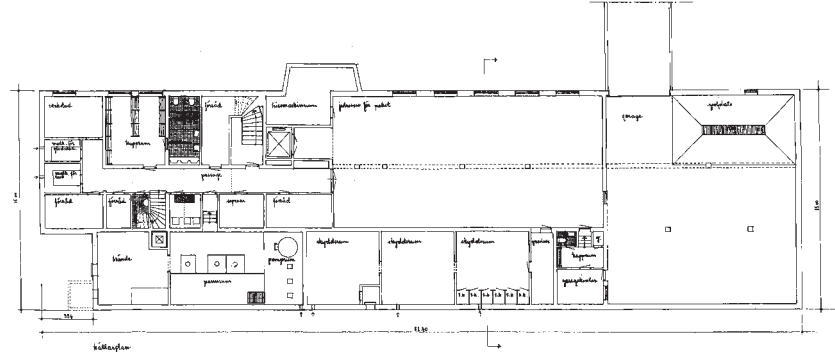
Till övriga ändringar hör om- och utbyggnad av lastbryggan och ny solavskärmning mot gatusidan i form av en jalousilåda i aluminium. Den utvändiga färgsättningen har ändrats till den nuvarande, sannolikt gjordes det på 1990-talet.

Våning 1 tr.

Bottenvåning

Källarvåning

Posthuset med den accentuerade entrén till postkontoret. Foto: 1951, Sune Sundahl. ArkDes, Digitalt museum.

1. Posthuset år 1986. Bilden vittnar om byggnadens ursprungliga, om än för-mörknade, fasadkulör. Här kan man även skymta entréportens etsningar som inte längre finns kvar. Källa: Postmuseum, Digitalt museum. 2. Postkontoret och kassaexpeditionen 1986 med den ursprungliga inredningen med marmorklädda väggar, golv och pelare. Källa: Postmuseum, Digitalt museum. 3-4. Lastbryggan med det gamla skärmtaket, 1972. Källa: Postmuseum, Digitalt museum. 5. Lastgårdens med blick åt öster och uppradade bilar. På marken ligger smågatsten i bågmönster, 1972. Källa: Postmuseum, Digitalt museum. 6. Flygfoto cirka 1960 över Hagerstensåsens centrum med posthuset i bildens mitt. Källa: Lantmäteriet - Historiska kartor.

LALLERSTEDT – POSTENS ARKITEKT

I början av 1910-talet övertog arkitekten Erik Lallerstedt rollen som Postverkets huvudarkitekt. Han ritade under en trettioårsperiod åtskilliga posthus i både stor och liten skala. Byggnaderna som inledningsvis hade en klassicistisk stil övergick från slutet av 1920-talet mer mot den för tiden nya funktionalistiska stilen.

Med start från det tidiga 1940-talet kom även Eriks son, Lars-Erik Lallerstedt, att rita postbyggnader och mot slutet av 1940-talet övertog han sin fars roll som Postverkets huvudarkitekt. Med tydliga influenser från 1940-talets mer jordnära funktionalism skiljde sig de flesta av Lars-Eriks posthus från faderns genom att i stället för puts främst använda sig av rött tegel i fasaderna.

Under åren från 1940 och fram till mitten av 1970-talet ritade L-E Lallerstedt ett trettiotal byggnader för posten, till dem hör bland annat postkontor i Karlskrona (1944), Östersund (1945), Majorna i Göteborg (1946), Borås (1946), Kalmar (1947), Skellefteå (1952) och Västerås (1955). I Stockholm finns tre posthus ritade av L-E Lallerstedt, Brommaplan (1948), Hägerstensåsen (1949) och Gullmarsplan (1949).

Kännetecknande för L-E Lallerstedts posthus från 1940- och 1950-talen är med få undantag en enkel fasaduppbyggnad utförd i rött tegel ofta med huvudentrén placerad till ett hörn. Även byggnadens plan utformades oftast enligt en likvärdig modell där postkontoret med kassaexpedition förlades i bottenplan, kontor och övriga administrativa funktioner återfanns på första våningsplanet och uthyrningsbara ytor samt eventuella bostäder förlades på det övre planet. Ett hus som skiljer ut sig från mängden, men kanske också anses som ett av de mest kända av L-E Lallerstedts postbyggnader, är Posthuset i Luleå (1953). Med sin stora och öppna kvadratiska kassaexpedition under ett kryssvälvt tak samt fasader med linjemönstrad puts, trapetsformade fönster och asymmetriska hörnpartier, påminner byggnaden snarare om en teater eller ett folkets hus än ett postkontor.

L-E Lallerstedt ritade dock inte enbart posthus under sin karriär, utan skulle även utforma ett antal storskaliga kontorshus i centrala Stockholm. Till hans mer kända verk hör till exempel Vasahuset/Philipson-huset (1960) samt den fjärde Hötorgsskrapan (1962).

Lars-Erik Lallerstedt framför nya posthuset i Sundsvall år 1954. Foto: Paul Lindgren. ArkDes, Digitalt museum.

Lars Erik Lallerstedt tillsammans med generaldirektör Anders Örne (t.v.) framför modell av bangårdskontoret i Stockholm på utställningen "Posten på post i Sverige" 1946. ArkDes, Digitalt museum.

KARAKTÄRISERING: OMRÅDET

GEOGRAFI OCH NATURGIVNA FÖRUTSÄTTNINGAR

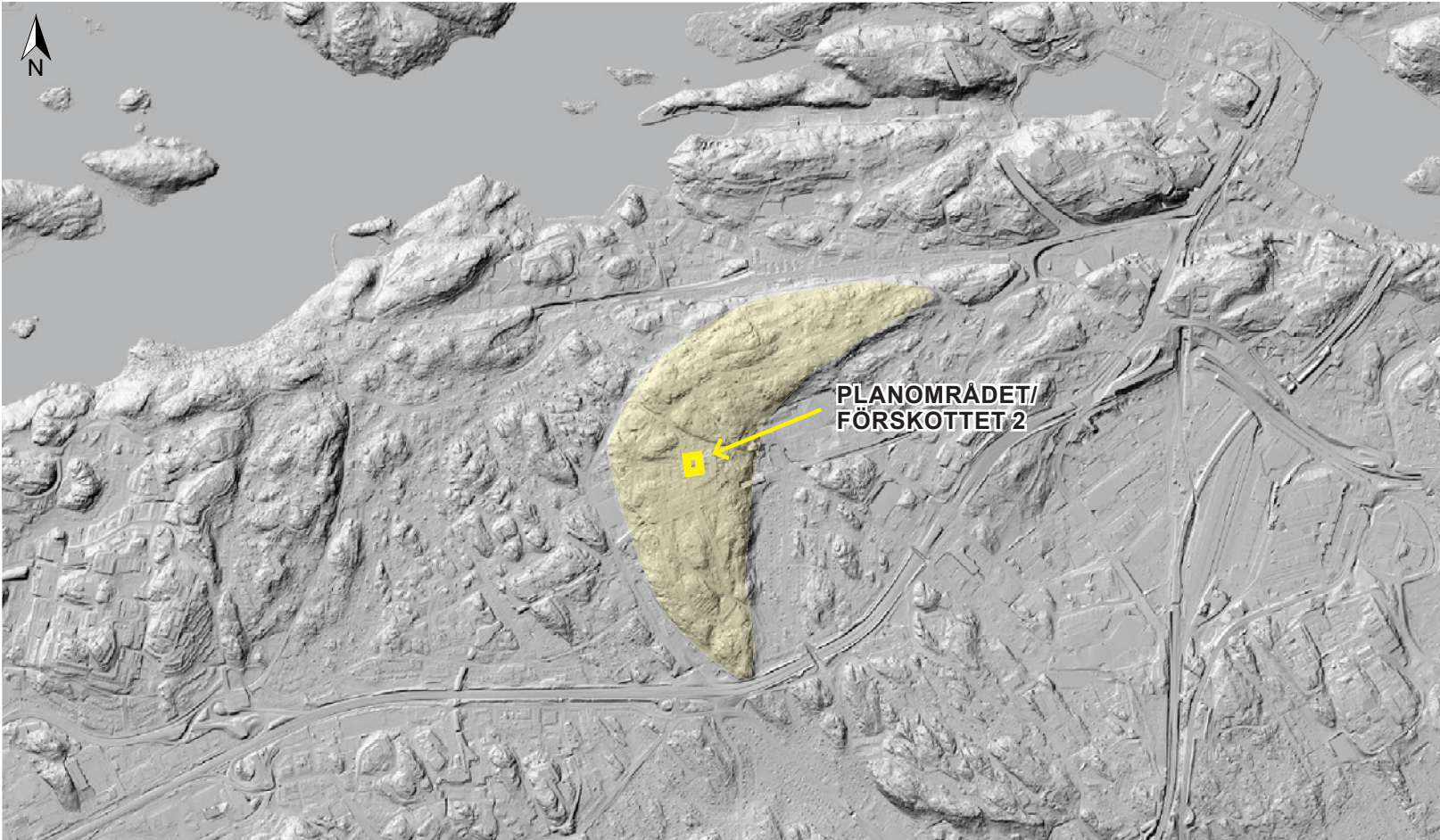
Hägerstensåsen är en stadsdel belägen strax sydväst om Stockholms innerstad och har idag cirka 8000 invånare. Den skogbevuxna bergsryggen formades av inlandsisen och än idag är åsen mycket naturpräglad, med sparad vegetation i branterna och även inne bland bebyggelsen. Hägerstensåsen angränsar till stadsdelarna Hägersten, Västertorp, och Midsommarkransen med Telefonplan.

Stockholms topografi och bergsformationer bidrar starkt till landskapets särprägel och identitet. Under Stockholms utbyggnad har bebyggelse och anläggningar ofta placerats medvetet för att betona landformer och med hänsyn till natur- och rekreationsvärden.

Stadsdelen Hägerstensåsen präglas i hög grad av det för Mälardalen karaktäristiska sprickdalslandskapet med öst-västliga bergsryggar och dalgångar. Hägerstensåsen sträcker sig cirka 60 meter över Mälaren med bitvis dramatiska sluttningar. Förutom nivåskillnader är berget närvarande genom utspärade, obebyggda naturmark med berg i dagen och hållmarker på de högre liggande partierna. Den kuperade terrängen ger på höjderna möjlighet till utblickar över omkringliggande stadsdelar men även mer långväga utblickar mot norra och västra Stockholm.

Vägnätet följer terrängen och tar upp höjdskillnader genom att lägga sig på skrå utmed sluttningar eller slingrar sig för att göra rimliga lutningar.

Nivåskillnaderna är något som planeringen och byggandet av stadsdelen har behövt att förhålla sig till, antingen genom att underordna sig eller bemästra nivåskillnaderna och utnyttja höjderna genom att bebygga både slänterna och plåtarna.

Karta med terrängskuggning. Källa: Lantmäteriet. Hägerstensåsen markerad i gult.

De stora nivåskillnaderna har behövt både bemästras och underordnas i stadsdelen.

Sparad natur med berghällar och tallar finns in i mellan kvarteren.

BEBYGGELSEN

Bebyggelsen i stadsdelen består till majoriteten av 1940-talets årsring med smala lamellhus i 3-4 våningar runt halvslutna gårdsrum och fritt liggande punkthus i 6-7 våningar, tidsenligt lokaliserade till höjdlägen. Husen har genomgående sadeltak och fasadmaterialen är antingen rött tegel eller puts, vanligast är den lite grövre spritputsen i varma, jordnära kulörer. Lamellhusen har omväxlande orientering gentemot gatan. Mot Sparbanksvägen vänder sig i första hand husens långsidor med bostads-entréer och förgårdsmark mellan fasadliv och trottoar.

Stadsdelens centrum accentueras av det nio våningar höga centrumhuset vid det centrala Riksdalertorget, beläget vid Sparbanksvägen, huvudgatan som löper längs med hela Hägerstensåsen. På motsatt sida Sparbanksvägen finns två bostadslängor med lokaler och butiker i botten-våningen, idag bl a blomsterbutik, frisör, fotvård och en kolgrill men även ett par tomställda lokaler.

På Sparbanksvägens västra sida ligger Hägerstensåsens skola, en skolbyggnad i rött tegel av Paul Hedquist, vars äldsta del byggdes på 1940-talet och med en tidsenligt central placering i stadsdelen.

Ytterligare västerut vid åsens brant ligger tunnelbanestationen Hägerstensåsen som öppnade 1964 för tunnelbanenätets röda linje mellan Fruängen och Mörby C.

Hägerstensåsens enhetliga struktur från 1930- och 40-talet har till viss grad utmanats av sentida förtätningar, främst i stadsdelens centrala delar och i anslutning till tunnelbanan. I planområdets närhet finns 1990-talsbebyggelse längs Sedelvägen och Sparbanksvägen som i viss mån knyter an till den äldre kvartersstrukturen, med sammanlänkade byggnader runt ett halvöppet gårdsrum. Strax norr om centrum vid Sparbanksvägens krökning står sedan 2022 ett vitt punkthus i nio våningar med tillhörande lågdel.

Centrumanläggningen

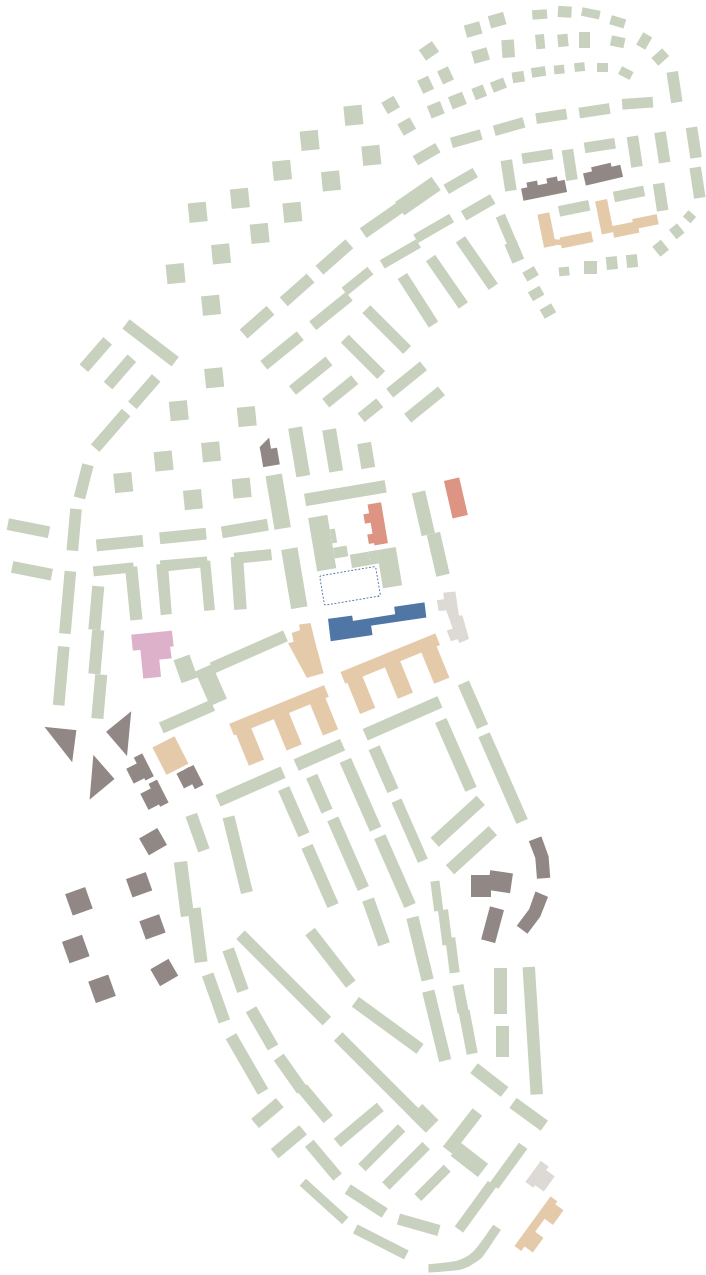
Centrumanläggningen som färdigställdes 1957 i och med invigningen av medborgarhuset, bevarar i huvudsak sin ursprungliga karaktär. Höghuset från 1948 är utvändigt välbevarad med putsad fasad i fält, originalbalkonger, omfattningar i marmor och fönsterpartier och portar i ek.

Lågdelen byggd för daghem och garage och som angränsar direkt till det aktuella planområdet, rymmer idag skolverksamhet för specialundervisning (Kunskapsskolan). Byggnaden har i högre grad än höghuset förändrad karaktär genom flertalet ombyggnader, bl a har fönstren klätts i aluminium, ny entré har tillkommit och nya portar och skärmtak till garaget.

Riksdalertorget från tidigt 1950-tal har ny markbeläggning av betong och mönster av smågatsten och delvis ny disposition av häckar och planteringar. De ursprungliga bänkarna och mosaikprydda vattenskulpturen finns inte kvar. Den senare har ersatts av en lekskulptur i starka kulörer.

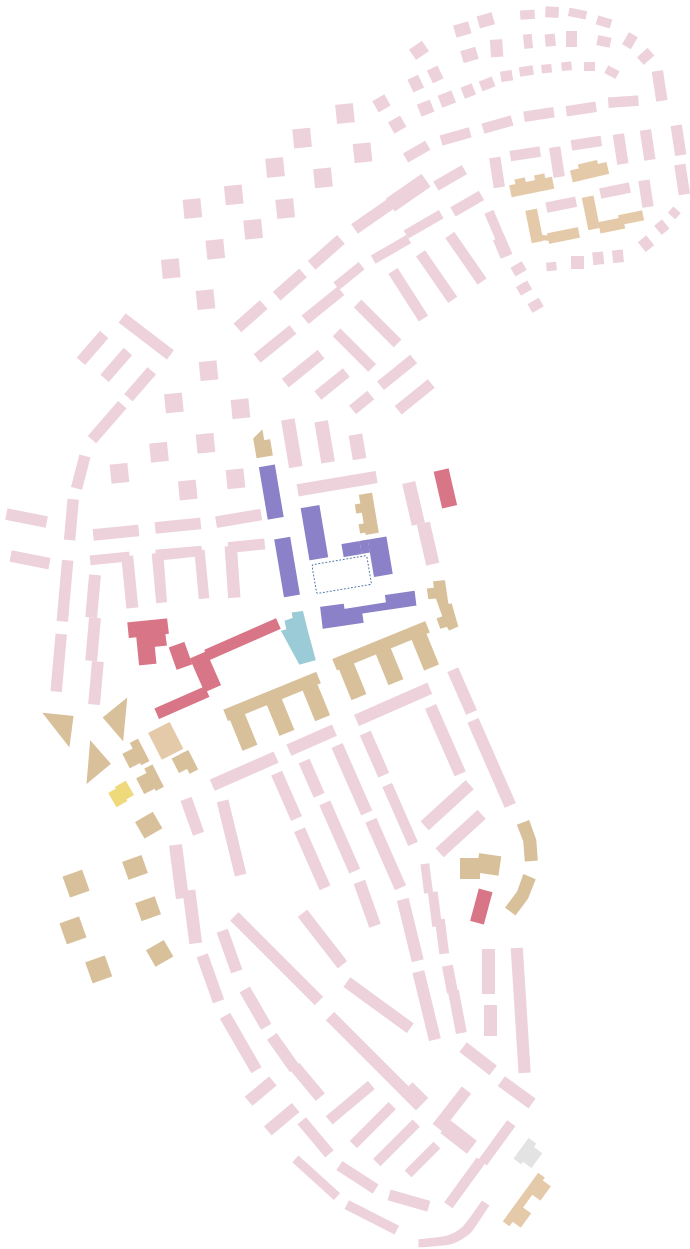

1-4. Exempel på 1940-talets bostadsbebyggelse i stadsdelen.
5-6. Sentida kompletteringar med flerbostadshus vid Sedelvägen och i anslutning till tunnelbanan.

Årsringar

1930-tal	1970-tal
1940-tal	1980-tal
1950-tal	1990-tal
1960-tal	00-20-tal

Byggnadskategorier

Lamellhus och punkthus: 1940-tal grannskap
Kompletteringsbebyggelse: 1980-2020-tal
Centrumanläggning: 1940-tal grannskap
Kompletteringsbebyggelse Centrum: 1990-tal
Skola
Kommunikationer

Centrumhuset utgör en fondbyggnad mot Riksdalertorget och en orienteringspunkt i stadsdelen.

1-3 Centrumanläggningen.
4. Centrumbyggnad från 1990-talets förnyelseprojekt.
5. Hägerstensåsens skola.
6. Hägerstensåsens tunnelbanestation.

Värdebärande karaktärsdrag: Området

Följande uttryck och egenskaper bedöms prägla och utmärka Hägerstensåsen:

- Byggnadernas anpassning och utnyttjande av topografin, både på områdesnivå och på individuell nivå.
- Synligt berg som lyfter fram mötet mellan berg och stad samt utgör ett karaktärsskapande element i området.
- Gröna gårdar med sparad naturmark i form av berghällar, tallar och lövträd som ek och björk.
- Upplevd "luftighet" när man rör sig i stadsdelen.
- Dynamik – nya rumsligheter och upplevelser i områdets olika rum.
- Vypunkter med vida siktlinjer över Mälaren och omgivande stadsdelar samt kortare siktlinjer som förstärker kopplingen till närområdet och dess topografiska skillnader.
- Enhetlig bebyggelse från 1940-talet med trevånings lamellhus grupperade runt halvslutna gårdsrum eller fritt placerade 'hus i park' och fristående punkthus koncentrerade till höjdlägen.
- Fasader i rött tegel eller (sprit)puts i jordiga, varierade kulörer med slätputsade fönsteromfattningar och tegelklädda sadeltak.
- Gedigna materialval och byggnadsdetaljer såsom entréportar i ek och fönster av kärnvirke.
- Stadsdelscentrum planerat på 1940-talet med samhällsfunktioner runt ett torgrum och anslutande centrumlängor med lokaler i bottenvåningen.
- Höghus som centrummarkör och orienteringspunkt i Hägerstensåsen.
- Kontrastverkan mellan höghus och de lägre centrumbyggnaderna.
- Skola, tidstypiskt utformad och centralt belägen i stadsdelen.

EXTERIÖR OCH UTEMILJÖ

Posthuset är utvändigt välbevarad med i huvudsak ursprunglig utformning, med undantag för tidigare nämnda ändringar såsom fläktrum på tak, ramp till huvudentrén och spiraltrappa åt norr. Originalfönster- och portar har bevarats utom på gavel åt norr. Portarna vid huvudentrén har visst underhållsbehov. Etsningarna i glaset är inte kvar.

Mot Sparbanksvägen är byggnaden förhållandevis intakt, även om färgsättningen har förändrats. Den ursprungliga färgsättningen har inte undersökts, men av fotografier från 1951 (se bilder på s. 21-22) att döma har fönsteromfattningarna och entrén bildat kontraster till fasadens i övrigt mörkare puts. Fotografi från 1986 visar en rödaktig brungrå kulör och vad som ser ut att vara en grövre puts (spritputs) som troligtvis är den ursprungliga putsen. Sannolikt var putsens kulör snäppet ljusare än vad bilder visar på 1980-talet, det vill säga en ljus brun-beige kulör likt bostadshuset på motsatt sida.

Fönstren i allmänhetens del är på 1951 års fotografier mörka, medan övriga fönster har ljusare karmar. Idag är samtliga fönster målade i en ljus grönblå kulör liksom taksprång och taktassar.

Bakgården har i sin helhet en ursprunglig karaktär med markbeläggningen av smågatsten i bågmönster och bevarade funktioner som lastbrygga med lastintag, garageinfart och möjlighet till utvändig parkering. Skärmtaket upplyft av stålpelare ovan lastkajen tillkom på 1970-talet. Även lastbryggan är ombyggd och utökad under det sena 1900-talet. Ursprungliga dörrpartier i ek vid lastintag och invid lastbrygga finns kvar. Skärmtaken för bilar och det invid garageinfart för cyklar, är mer sentida, sannolikt tillkomna under 00-talet.

Mot torget, mellan Posthuset och f d daghemmet, finns en grönyta med blandad växtlighet av buskar och mindre träd. Ytan är inhägnad med svart smidesräcke och avgränsas av garageinfarten åt norr.

Fasad åt väst och syd.

Detalj takutsprång.

Ölandskalksten i omfattningar och sockel.

Detalj fasadputs.

Hörnentré till f d postkontoret.

Inhägnad grönyta i sydost.

Lastgården åt söder.

Entréport invid lastbrygga.

Garageinfart från gårdssidan.

Bilder i nedre rad av Urban Couture, delvis beskurna. Övriga bilder av Tyréns.

INTERIÖR

Byggnaden används fortfarande av posten med den publika funktionen är inte längre kvar. Interiören är i stor utsträckning förändrad vad gäller både ytskikt och fast inredning. Golven är generellt sentida linoleumgolv och väggarna ommålade och flera utrymmen har moderna undertaksplattor. Möjligen kan äldre ytskikt finnas kvar under de senare tillkomna.

Planlösningen har till delar förändrats, bl a har allmänhetens utrymme och postexpeditionen i bottenvåningen slagits ihop till ett enda större utrymme. Postkontorets expeditionsdisk och övrig inredning i allmänhetens del är till stora delar borta, men de marmorbeklädda pelarna, undertaksplattorna i faner och radiatorskydd i ädelträ har sparats. Viss lös äldre eller originalinredning finns även kvar i denna del, så som pendelarmaturer i mässing och opalglas och den mer sentida ”Stockholmspendeln”, framtagen av Annells för SE-banken i Rissne 1991. I vindfång innanför huvudentrén finns en takarmatur i mässing, sannolikt specialtillverkad för postkontor då den förekom även på andra postkontor vid tiden.

I bottenvåningen finns tre ursprungliga valvutrymmen kvar, dock delvis förändrade till bl a förråd.

I källaren finns skivor av kolmårdsarmor sparade från allmänhetens avdelning. Här finns även det gamla pannrummet kvar med trappa och räcken i smide och delvis bevarat brunt kakel och senare tillkommet gul-beige Höganäs-kakel. Färgsättningen i starkt grön och gul är sentida, sannolikt 1990-tal, men kan ha inspirerats av en äldre färgsättning.

Trapphålet upp till brevbärarexpeditionen på övre planet är igensatt, men själva trappan finns kvar.

Ursprungliga fönster och fönsterbänkar i natursten, både kalksten och marmor, finns kvar i nästintill hela byggnaden. Även trappor klädda i kalksten med smidesräcken och överliggare i ek finns kvar.

Trapphus

Vindfång, huvudentré

F d Allmänhetens avdelning, bottenvåning

Brevbärarexpedition, vän 1 tr

Garage

Pannrum

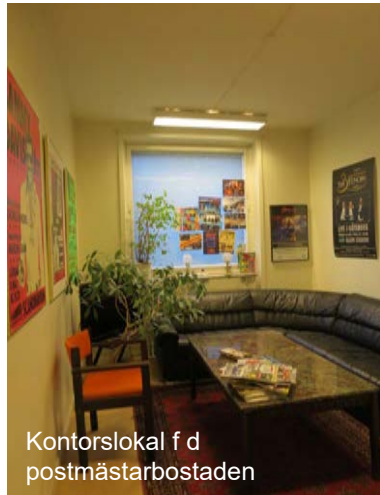
Bevarade marmorskivor uppställda i källare

Personalrum, vän 1 tr

Omklädningsrum, källare

Kontorslokal f d postmästarbostaden

Värdebärande karaktärsdrag & detaljer Förskottet 2

Exteriör

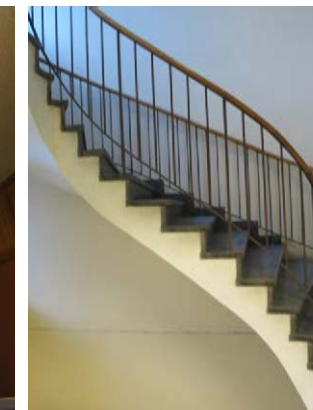
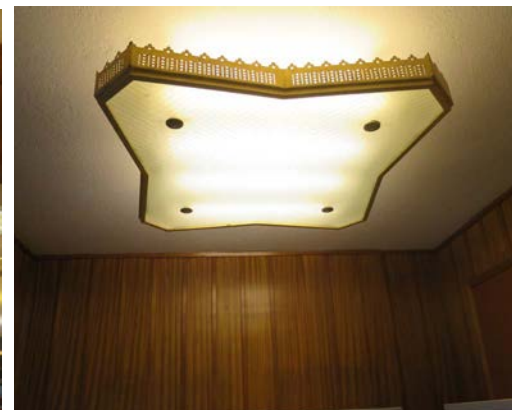
- Putsad fasad med profilerad takfotslist, omfattningar i slätputs och räfflad ölandskalksten, sockel i räfflad ölandskalksten.
- Valmat sadeltak med plåttäckning, taksprång med undertakspanel och taktassar i trä.
- Ursprungliga träfönster med varierad tidstypisk indelning.
- Låga smidesgaller vid gavelfönster.
- Markerad hörnentré med originalportar i ek och inskriptionen "POST".
- Originaldörrar i ek med snedställda trycken.
- Konstnärlig utsmyckning i mosaik av Egon Möller-Nielsen.

Utemiljö

- Lastgård med bevarade funktioner som lastbrygga och lastintag.
- Ursprunglig smågatsten i bågmonter.
- Inhägnad grönyta som bidrar till luftighet och grönska i närmiljön.

Interiör

- Pelare, balkar och kassavalv i betong.
- Undertak av brädgjuten betong i källare.
- Stora, öppna utrymmen ursprungligen för allmänheten, expedition osv.
- Trappor med beklädnad av kalksten, räcken i smide och rundad överliggare i ek/handledare i rostfri stål.
- Äldre keramiskt kakel i pann-/pumprum, flera årgångar.
- Väggbeklädnad av kolmårdsmarmor i f d allmänhetens utrymme.
- Golv och socklar av kolmårdsmarmor i personalentré.
- Äldre golv och socklar av keramiskt gul-beige klinker (delvis dolt).
- Originalfönster i ädelträ/täckmålade, originalbeslag.
- Originaldörrar i ek med snedställda draghandtag eller runda trycken.
- Fönsterbänkar i natursten.
- Radiatorskydd i ädelträ.
- Undertakspanel i träfaner med perforering och slitsar.
- Specialritad takarmatur i mässing (vindfång, personalentré).

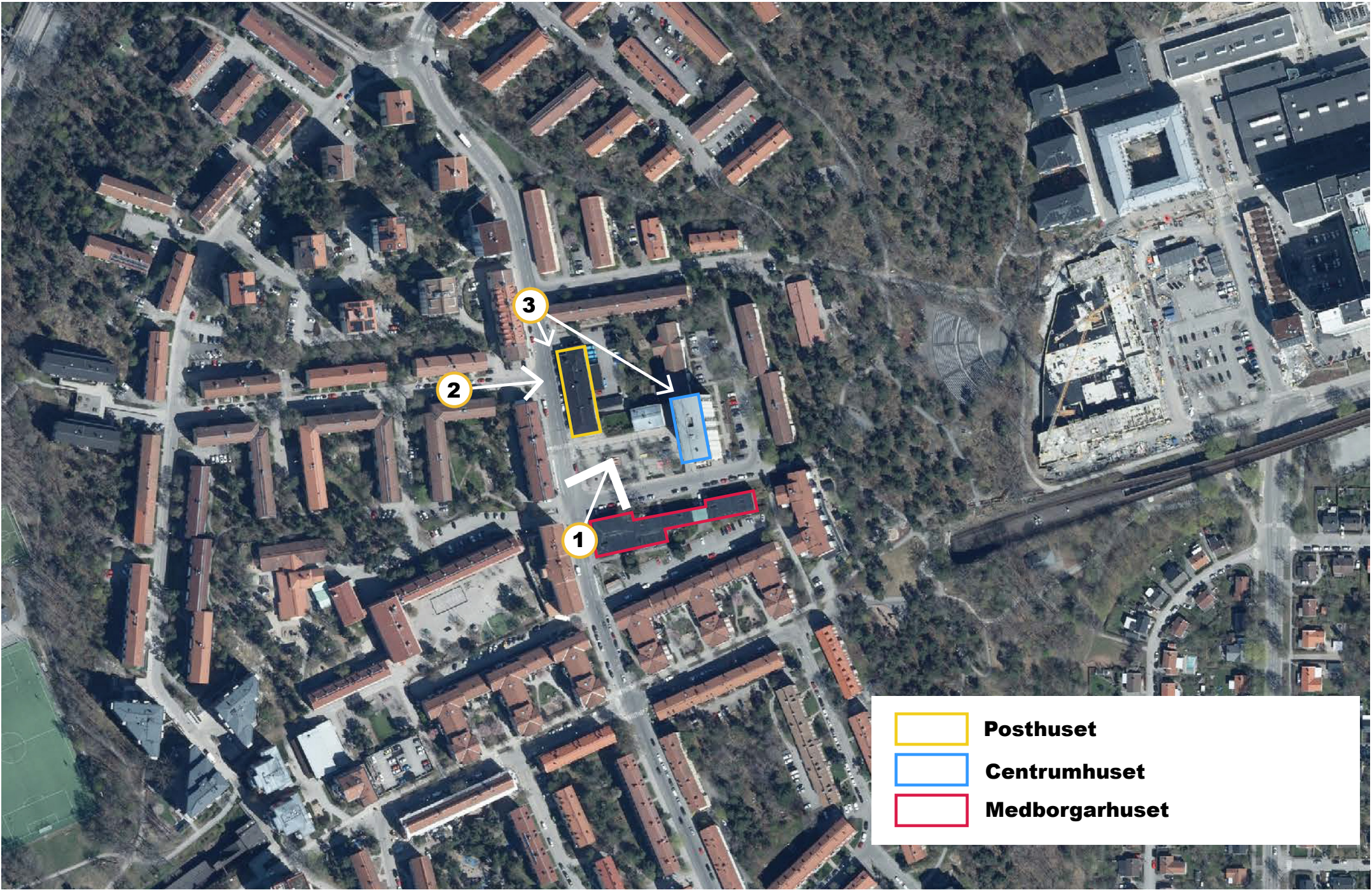

SIKTLINJER

Följande siktlinjer bedöms vara viktiga sett till stadsbild och läsbarhet av områdets historia och dess karaktär.

Siktlinjerna är både sådana varifrån posthuset framträder mer eller mindre men även där centrumanläggningen med det höga centrumhuset är synligt.

Siktlinjerna redovisas med vybilder på efterföljande sidor.

1 Sparbanksvägen - Riksdalertorget

3 Sparbanksvägen söderut

HÄGERSTENSÅSEN – GRANSKAPSENHET MED ENGELSKA FÖRTECKEN

Hägerstensåsen är ett av landets första exempel på grannskapsenhet och vittnar om tidens stadsplaneringsideal med inspiration från England – ett överblickbart lokalsamhälle med närhet till spårväg eller tunnelbana och där viktiga samhällsfunktioner samlades till en central plats. I Hägerstensåsen var de engelska förebilderna särskilt närvarande genom Medborgarhuset, den svenska motsvarigheten till Community center, ritat av Bengt Gate och Erik Glemme.

Höghuset som markör för centrum och orienteringspunkt i stadsdelen är karaktäristiskt för de efterkrigstida stadsdelar som planerades längs ytterstadens tunnelbanenät.

Riksdalertorget med delvis bevarad karaktär från 1950-talet berättar om tidens planeringsideal där torget skulle utgöra en central samlings- och mötesplats för förortens invånare där man skulle möta bekanta ansikten och på så sätt känna gemenskap.

Centrumanläggningens värden förstärks av de omgivande tidstypiska lamellhuskvarteren, ritade av Ancker-Gate-Lindegren och flera av tidens mer framstående arkitekter. Den omväxlande och stundtals dramatiska topografin och sparade naturen bidrar också i hög grad till den tidstypiska bebyggelsemiljön. 1980- och 90-talets förtätningar av stadsdelen har till viss grad påverkat den enhetliga struktur och karaktär som kännetecknar grannskapsenheten.

POSTKONTORET I HÄGERSTENSÅSEN

Posthuset från 1948 ritat av Postverkets huvudarkitekt Lars-Erik Lallerstedt, utgör en viktig komponent i Hägerstensåsens centrumanläggning. Den välbevarade byggnaden är också ett viktigt inslag i stadsbilden genom sin framträdande position vid Sparbanksvägen och det centrala torget. Att byggnaden fortfarande används av Posten, även om den publika funktionen inte finns kvar, förstärker värdet och bidrar till den långa kontinuiteten.

Hägerstensåsens posthus representerar en tid under 1900-talet då modernitet och välfärdsbyggande gick hand i hand och det statliga

byggandet var särskilt progressivt. Postkontoret blev den vardaglig kontaktyta, varvid staten kunde visa sin närvaro hos medborgarna och i samhället. Posthusens placering i förorter eller förstädernas centrum vittnar även om utvecklingen av transportmedel vid tiden och det minskade behovet av järnvägen som fraktmedel.

Hägerstensåsens posthus visar prov på den måttfulla dignitet som ofta kännetecknar posthusen uppförda under 1940- och 50-talet. Byggnaden är väl representativ för tidens arkitekturideal för såväl det statliga byggandet som bostadsbyggandet vid tiden med genomgående hög arkitektonisk kvalitet, exklusiva material och stor detaljomsorg. Den markerade hörnentrén med glasade portar i ek, ursprungligen med etsningar, återkommer i flera av L-E Lallerstedts posthus. Exteriören som ursprungligen haft en mörkare kulör och sannolikt även en grövre spritputs, har delvis ändrat uttryck men med en i huvudsak bevarad karaktär med ursprungliga träfönster och sockel och omfattningar i räfflad ölandskalksten.

I den gamla kassahallen/allmänhetens avdelning finns bevarade inslag av kolmårdsmarmor, ädelträ och ljuddämpande träplattor i taket, som vittnar om den ofta påkostade inredning som präglade tidens postkontor. Utöver allmänhetens avdelning är de stora och luftiga rumsvolymerna för expedition, sortering m.m. kvar, vilket bidrar till förståelsen av hur posthuset med dess olika funktioner ursprungligen har använts. Även trapphus och fönster med sina detaljer, samt flera dörrar, finns kvar i original. Kontoriseringen av postmästarens bostad och nya ytskikt i stora delar av byggnaden har dock påverkat byggnadens kulturvärden negativt till en viss grad.

Egon Möller-Nielsens mosaik vid huvudentrén har ett högt konstnärligt värde och är, liksom den bevarade postskylten, tydligt byggnadsanknuten och viktig för förståelsen av byggnadens ursprungliga användning. Utsmyckning av offentliga byggnader och miljöer var under perioden ett vanligt förekommande i och med införandet av en-procentregeln, allt mer vanligt förekommande och förutom Möller- Nielsen bidrog bl a Nils Wedel (Sundsvall), Lennart Rodhe (Sundsvall) och Stig Blomberg (Kalmar) till den konstnärliga utsmyckningen av de många posthus som byggdes under perioden.

Baksidan bestående av lastgård har i stort sett kvar sin ursprungliga utformning, bl a med bevarad smågatsten i bågmönster, lastbrygga och garageinfart, vilket bidrar till förståelse om byggnadens historiska och nuvarande användning.

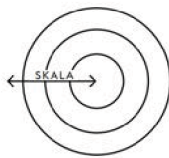
Den inhägnade grönytan mellan posthuset och f d daghemmet bidrar till grönska och luftighet i närområdet men har inget större kulturhistoriskt egenvärde.

POSTHUSEN SOM KULTURARV

Posthusen, och kanske i synnerhet från tiden efter andra världskriget, är på flera sätt högst vardagliga kulturmiljöer, en viktig knutpunkt i samhället men kanske inte alltid de mest uppmärksammade, trots en ofta hög arkitektonisk verkshöjd. Många postkontor har fram till bara nyligen haft kvar sin ursprungliga funktion, men i takt med postens centralisering är det allt färre. Exempel på när posthusen ändrat användning, inte sällan med stora interiöra ändringar som följd, är något vi kan se i Brommaplan och Gullmarsplan liksom i Borås.

Vissa posthus har uppmärksamrats desto mer genom skyddsbestämmelser eller byggnadsminnesförklaring. Det är ofta de mer utmärkande som i Sundsvall eller mer imposanta som Centralposthuset i Stockholm av Ferdinand Boberg, som blev byggnadsminne redan 1935. I flera fall har posthusen fått nytt liv med en ändrad användning. I Göteborg har centralposthuset blivit ett nytt landmärke och en destination med ny hotellverksamhet och i Kalmar har det gamla posthuset från 1947 fungerat både som kårhus, saluhall och numera som stadsbibliotek med utlåningshall i den rymliga kassahallen.

De efterkrigstida postkontoren berättar om en tid som var alldeles nyss, i vissa avseenden högst vardagliga byggnader men ofta med stor finess och dignitet och höga kulturhistoriska värden.

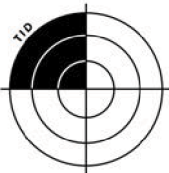

SKALA

För alla utvecklingsalternativ av fastigheten är skala en kritisk faktor. Ett eventuellt tillskott ska inte konkurrera med det höga punkthuset vid Riksdalertorget som fortsatt bör vara den accent i stadsrummet som avsågs när det uppfördes. En ny byggnad får inte heller bli för dominant gentemot posthuset eller övrig, låg bebyggelsen i centrum och torgmiljön.

Dimensionerna på en eventuell nybyggnad behöver anpassas till omkringliggande byggnadsvolymer.

Posthuset bör inte byggas mot, en eventuell ny byggnad på samma fastighet bör därför placeras med ett ”släpp”/respekt-avstånd till posthuset.

TID

I stadsdelen dominerar folkhemsbebyggelsen från 1940-talet men inslag av mer sentida bebyggelse från 1980- och 90-talet. Det senaste tillskottet i närområdet, punkthuset vid Sparbanksvägen strax norr om aktuell fastighet, tillkom 2022.

1940-talets årsring i stadsdelen har förhållit sig på ett tidsenligt sätt till topografin och underordnat, inordnat respektive överordnat sig de svårigheter som är synonymt med kraftiga nivåskillnader. Även inslagen av sparad natur i form av berghällar och träd, företrädesvis tallar, är typiskt för tidens stadsplanering och ett vanligt inslag i Hägerstensåsen.

I byggnadsordningens vägledning för *Grannskapsenheter* anges att nya byggnader i befintliga strukturer bör vara en samtida tolkning av de rådande förutsättningarna på platsen och den närliggande bebyggelsen.

Förändringar och eventuella tillskott på aktuell fastighet behöver även förhålla sig till samtidens stora frågor, inte minst gällande klimat, hållbarhet och användning av det offentliga rummet.

PLATS

Enligt byggnadsordningen bör nya byggnader inom grannskapsenheter utformas utifrån en samtida tolkning av platsens förutsättningar. Utveckling i Hägerstensåsen i stort ska även göras med utgångspunkt och anpassning till rådande terräng och befintlig natur. Den gröna karaktären i stadsdelen bör generellt tas tillvara. Byggnadsordningen meddelar vidare att parkeringsytor bör undvikas på förgårdsmark och bostadsgårdar generellt i grannskapsenheter. På aktuell fastighet har däremot gården, utöver

funktionen som lastgård, både idag och historiskt sett, använts som parkering för postens bilar och cyklar.

Den aktuella fastigheten är belägen på en central plats i Hägerstensåsen, invid huvudgatan Sparbanksvägen, det publika torget Riksdalertorget och med det höga centrumhuset i fonden. Det är historiskt sett en viktig mötesplats i stadsdelen, med potential att aktiveras mer än idag vilket även kan bidra till att förstärka centrumfunktionen och grundidén med det centrala torget. Den publika karaktären vid torget bör långsiktigt upprätthållas.

Platsen utmärks av låga byggnader runt en öppen plats vilket får det anslutande närliggande punkthuset att tydligare framstå som den solitär den planerades att vara liksom en viktig fondbyggnad vid torget. För att inte konkurrera om uppmärksamheten, och ta hänsyn till stadsdelens siluett, bör en eventuell tillbyggnad kunna samverka med den lägre bebyggelsen, däribland det f d daghemmet (Förskottet 8) och Posthuset inom aktuell fastighet.

Posthusets bakgård används än idag som parkering för postens fordon, garageinfart och lastgård med bevarad markbeläggning av smågatsten. För att man ska kunna förstå platsens historiska funktion, som är rådande än idag, bör ytan hållas öppen och ursprunglig markbeläggning bevaras i så stor utsträckning som möjligt. Även garageinfart och lastkaj som ett utstickande element, bör tas tillvara för att bibehålla läsbarhet av den ursprungliga användningen.

FUNKTION

Fastigheten är en integrerad del av Hägerstensåsens centrum och posthuset en viktig komponent i grannskapsenheten och stadsdelens centrum. Byggnaden används fortfarande av posten men den publika funktionen med postkontor är numera stängd. Enligt byggnadsordningens rekommendation för grannskapsenheter ska omvandling av lokaler till bostäder generellt undvikas. Byggnadsordningen anger vidare att lokala centrum och centrala stråk kan kompletteras med ny bebyggelse och verksamhetslokaler där så är möjligt. En förnyad allmän funktion i posthuset, i synnerhet i bottenvåningen, innebär kontinuitet och kan bidra till en positiv utveckling av fastighetens centrumfunktion. Samtidigt bedöms byggnaden vara tålig för ändrad användning, under förutsättning att det kan göras med varsamhet om kulturvärden och byggnadens värdebärande karaktärsdrag.

Källaren med bland annat reservlager, tvätttrum och omklädningsrum, präglas av stora flexibla och oömma ytor som är tåliga för ändrad funktion eller inredning för verksamheter av olika slag.

FORM

En arkitektonisk idé som utgår från ett varsamt tillskott inom planområdet, bedöms ha bäst förutsättningar att samspela med intilliggande stadsbyggnadskaraktärer och skapa en god helhet i närmiljön och stadsdelen.

Projektet bör genomsyras av en ambition att lyfta fram 1940-talets stadsbyggnadsideal utifrån en samtida kontext som speglar dagens samhällsutmaningar. En samtida utmaning är nybyggnation som en del av ett hållbart samhällsbyggande. Vid nya tillskott förordas material som håller och blir vackrare över tid framför mer kortsiktiga alternativ. En kontrastverkan i fasadkompositionen i förhållande till omkringliggande byggnader bedöms vara möjlig.

Vid eventuella ändringar av den befintliga byggnaden bör volym, proportioner, takform och ursprungliga material bevaras liksom karaktärsskapande delar och detaljer. Byggnadsdelar med eftersatt underhåll, exempelvis entréportar, bör tas om hand, och underhållas med anpassade metoder och material för att förlänga livslängden ytterligare. Den ursprungliga utvändiga färgsättningen skulle med fördel kunna återskapas.

KÄLLFÖRTECKNING

TRYCKA KÄLLOR

Karlsmo, Emilie, "Lars-Erik Lallerstedt som Postverkets arkitekt", Postryttaren: årsbok för Postmuseum, Postmuseum, Stockholm, 1951-https://www.postmuseum.se/bocker/2013/2013-9_133-158_Karlsmo.pdf

Karlsmo, Emilie, 'Gamla posthus med ny funktion – "post-Post" [Elektronisk resurs]', Bebyggelsehistorisk tidskrift., 63, 39-58, 2012 <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-436743>

Söderström, Göran & Bernhardsson, Siv (red.), Stockholm utanför tullarna: nittiosju stadsdelar i ytterstaden, Stockholmia, Stockholm, 2003

Stockholms arkitekturpolicy, Stockholm stad, 2021

Stockholms byggnadsordning, Stockholm stad, 2020

Översiktsplan för Stockholm, Stockholm stad, 2018

OTRYCKTA KÄLLOR

Hägerstensåsen, Faktablad, Stockholms stadsmuseum

Linneduken 7, Antikvarisk förundersökning, Tyréns, 2016

ARKIV

Bebyggelseregistret, Riksantikvarieämbetet

Digitala Stadsmuseet / Stockholmskällan (SSM)

Postmuseum via Digitalt museum

Lantmäteriet Historiska kartor

Stockholms byggnadsnämnds arkiv

Tyréns Sverige AB

Tel: 010 452 20 00
www.tyrens.se

Säte Stockholm
Org.Nr: 556194-7986

TYRÉNS